

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1879-1880.

*Vergadering van Woensdag, den 28sten April 1880,
's avonds ten half acht ure.*

Aan de orde is de ballotage van candidaten. De uitslag der stemming is, dat met algemeene stemmen tot leden worden aangenomen de heeren: H. L. Cadet, luitenant ter zee 1^e klasse te Middelburg en C. W. Van de Kastele, kapitein-ingenieur te Utrecht.

De VOORZITTER verleent hierop het woord aan den heer Van Pommeren tot het houden zijner voordracht over:

De eerste periode van den veldtocht der Oostenrijkers in Bosnië in 1878.

De heer VAN POMMEREN zegt:

Mijne Heeren!

Met den val van *Plevna*, was de tegenstand van de *Turken* gebroken; de laatste poging der wanhoop van *Osman-Pascha*, om zich door den ijzeren gordel die zijn leger omklemde, heen te slaan, was den 10^{en} December 1877 mislukt en *Osman-Pascha*, zelf zwaar gewond, begreep dat de wetten der menscheijkheid hem verboden, het bloedvergieten verder voorttezetten; hij gaf zich

met zijn leger krijgsgevangen, zonder eenige voorwaarde aan te nemen of te stellen, en weigerde eene overeenkomst te sluiten of zijne handteekening te plaatsen op een geschreven acte van capitulatie. Het thans machteloze *Turkije*, dat te vergeefs nog op hulp rekende van *Engeland* en *Oostenrijk*, moest ten slotte aan de eischen van den overwinnaar toegeven, vervat in de 29 artikelen van het verdrag van *San Stefano* den 3^{en} Maart 1878 gesloten, waardoor aan de Turksche regeering slechts eene schaduw van macht op het Europeesche gebied werd gelaten.

Het zou ons te ver voeren, de handelingen der Europeesche diplomatie nategaan, vóór en na het sluiten van dit verdrag. Voor ons doel is het voldoende te weten, dat vooral *Oostenrijk* en *Engeland* zich hevig daartegen verzetten, het eerste voornamelijk omdat het de stichting van een Slavisch rijk op zijne oostelijke en zuidelijke grenzen, door de autonomie van *Bosnië* en *Hercegovina* in 't leven geroepen, niet wilde dulden, het tweede omdat het niet gedoogde dat de Russen aan de straten van de zee van *Marmora* zouden heerschen. Door toedoen van *Oostenrijk* kwam ten slotte den 13^{en} Juni 1878 het Congres te *Berlijn* bijeen, in welks zittingen door de ministers en gevolmachtigden van *Duitschland*, *Oostenrijk-Hongarije*, *Frankrijk*, *Groot-Brittannië*, *Italië*, *Rusland* en *Turkije*, de bepalingen van het verdrag van *Stefano* aan eene revisie werden onderworpen, welke eene totale verandering van den toestand op het schier eiland van den *Balkan* in het leven zou roepen.

De achtste zitting op 28 Juni 1878, die als gewoonlijk ten 2½ ure begon, was beslissend voor het lot van *Bosnië* en *Hercegovina*. Graaf *Andrassy* las daarin het volgende stuk voor: „Alle regeeringen zijn eenparig van meening dat *Oostenrijk-Hongarije* als grensstaat meer als elke andere staat, belang heeft bij de regeling van zaken in *Bosnië* en *Hercegovina*. De oorlogvoerende partijen hebben daarmee rekening gehouden, toen zij door art. 14 van het voorloopige vredesverdrag zich voorbehouden hebben, de eindbeslissing dier quaestie in overleg met *Oostenrijk-Hongarije* te nemen. Terwijl zij de bezwaren tegen het genoemde artikel, welke uit de bijzondere belangen van *Oostenrijk-Hongarije* voortspruiten, doen kennen, achten de ge-

volmachtigden van Z. K. K. Majesteit zich verplicht, aantoonen, dat de quaestie van *Bosnië-Hercegovina*, hoewel ze *Oostenrijk-Hongarije* meer bepaald aangaat, toch ook tevens een Europeesch vraagstuk blijft. Men mag niet uit het oog verliezen dat de beweging, die aanleiding heeft gegeven tot den oorlog in het oosten, haar oorsprong had in *Bosnië* en *Hercegovina*. De nadeelen en gevaren, welke daaruit voor *Europa* voortvloeien zijn bekend; *Oostenrijk-Hongarije* heeft die in de eerste plaats gevoeld. Het groote aantal troepen, langs onze grenzen opgesteld, is niet voldoende geweest, om den doortocht der opstandelingen en wederzijdsche invallen te beletten. De Turksche strijdkrachten in *Bosnië* bij het begin der onlusten, waren niet in staat, hoe talrijk ook, om een einde te maken aan den voortdurenden opstand en aan de landverhuizing. Meer dan 200000 menschen hebben hunne haardsteden verlaten. Sedert drie jaren heeft de Oostenrijksche regeering in hun onderhoud moeten voorzien, waartoe reeds 10 millioen florijnen zijn uitgegeven. — Geen vertrouwen stellende in het lot, dat hen bij hun terugkeer wacht, weigeren die vluchtelingen naar hun vaderland terugtekeeren. Hierdoor worden ons dagelijks nieuwe en zware offers opgelegd, terwijl een spoedig einde hiervan niet te voorzien is. Onze grensbevolkingen lijden onberekenbaar nadeel door die gestadige verhuizingen. De Oostenr. regeering kan natuurlijk geen ander doel voor oogen hebben, dan aan dien niet te voorkomen toestand, voor goed een einde te zien gemaakt, door eene oplossing welke waarborg en bestendigheid belooft.

Het art. 14 van het voorloopig verdrag van *San Stefano* stelt tot oplossing de invoering eener autonomie voor, zooals zij den Turkschen gevolmachtigden in de eerste zitting der conferentie van *Constantinopel* werd meêgedeeld. De regeering van Z. M. den Keizer en Koning, zou bereid zijn elke oplossing aan te nemen, welke eene snelle en definitieve bevrediging van de betrokkene provinciën, doet verwachten. Wij houden echter de aangewezen oplossing voor geheel onuitvoerbaar, door de nationale godsdienstige en geographische toestanden dier streken, welke door de territoriale veranderingen,

door den oorlog in 't leven geroepen, nog meer ingewikkeld zijn. Onoverkomelijke hinderpalen staan haar zoowel in beginsel, als in uitvoering in den weg. De volken dezer landen bestaan uit muzelmannen, orthodoxen en katholieken, die scherp tegenover elkander staan en niet in verschillende districten wonen, maar gezamenlijk in dezelfde districten, dezelfde steden, dezelfde dorpen. De Porte zou al deze heterogene locustanddeelen in den vorm eener enkele zelfstandige regeering moeten vereenigen. Zij zou de in *Oostenrijk-Hongarije* en *Montenegro* verspreide vluchtelingen weder moeten doen terugkeeren, voor hun levensonderhoud zorgen en om het hervatten van den arbeid des vredes mogelijk te maken, hun het noodige moeten verschaffen voor het bebouwen der landerijen en het herstellen hunner woningen. Zij zou de agrarische quaestie moeten regelen, welke de hoofdrede is der herhaalde onlusten dezer streken, een vraagstuk vol hinderpalen bij een door godsdienst-haat en maatschappelijken strijd verdeelde bevolking, een vraagstuk, dat alleen door eene sterke en onpartijdige macht kan worden opgelost, in een land waar al het grondbezit in handen der muzelmannen is, terwijl de christen-boeren of pachters de meerderheid der bevolking vormen. En terwijl de Porte geroepen zou zijn, tot offers welke hare middelen te boven gaan, bepaalt art. 14, dat zij de achterstallige inkomsten niet mag innen en gedurende twee jaren nog moet afzien van de inkomsten dezer provinciën. Voorzeker zal men *Turkije* daarvan geen verwijt maken, noch zijn goeden wil betwijfelen, als men beweert, dat het niet in staat is, die taak te volbrengen. Onder gewone omstandigheden zou het voor *Turkije* onmogelijk zijn, daaraan te voldoen, zooveel te minder kan het dit bij het einde van een oorlog die nauwelijks ten einde gebracht is, en vooral bij het toenemen van den wederstand die krachtiger wordt, omdat zelfs bij het begin der onlusten, door muzelmannen bewoonde districten, onder heerschappij van *Servie* of *Montenegro* gesteld zijn, of zullen worden. Hierom is de vrees zeer gegrond, dat de autonomie onder die omstandigheden, niet alleen die streken niet tot rust brengen, maar integendeel er een broeinest van gestadige onlusten van maken zal. — Uit deze korte uiteen-

zetting van den toestand blijkt, dat eene duurzame regeling dezer quaestie niet door art. 14 kan worden verkregen. Elke vruchteloze poging om eene zelfstandige organisatie in deze provinciën intevoeren, zou aan de onlusten nieuw voedsel verschaffen en wij zouden alzoo binnen korten tijd op nieuw de ondragelijke nadeelen gevoelen, welke de onlusten in deze provinciën ons veroorzaakt hebben en nog berokkenen. De Oostenr.-Hong. regeering moet bovendien overwegen, welke geographische toestand voor *Bosnië* en *Hercegovina* ontstaan zou, ten gevolge der territoriale verandering, die door eene nieuwe grenslijn van *Servië* en *Montenegro* in het leven wordt geroepen. De nadering der grenzen van deze vorstendommen, zou in die streken de communicatiewegen met het verdere *Oosten* in een toestand brengen, schadelijk voor de handelsbelangen der monarchie. Om deze reden achten de gevolmachtigden van Z. K. K. Apostolische Majesteit zich verplicht, de aandacht van het congres ernstig op de gevaren te wijzen, welke ontstaan moeten, uit iedere oplossing zonder waarborg van duurzaamheid.

In de eerste plaats als grensstaat daarbij betrokken, heeft *Oostenrijk-Hongarije* de verplichting, rond en open te verklaren, dat zijne levendigste belangen, het niet veroorloven, eene andere oplossing der quaestie van *Bosnië* en *Hercegovina* aantenemen, dan die, welke in staat is, de voortdurende bevrediging van genoemde provinciën te verschaffen en de herhaling van gebeurtenissen te voorkomen, die den Europeeschen vrede zoo ernstig bedreigd hebben, en voor *Oostenrijk-Hongarije*, terwijl het groote offers bracht en materiele verliezen leed, een ondraaglijken toestand veroorzaakt hebben, dien het niet langer kan gedooogen."

De Markies *van Salisbury* hield daarna eene rede, waaruit zijne overeenstemming bleek met de woorden van *Andrassy*, terwijl door eerstgenoemde aan het slot zijner rede, namens de Engelsche regeering aan de groote mogendheden het voorstel werd gedaan dat het congres zou beslissen, de provinciën *Bosnië* en *Hercegovina* door *Oostenrijk-Hongarije* te doen bezetten en beheeren.

Prins *Bismarck* schonk namens *Duitschland* daaraan zijne goedkeuring en ondersteunde het met kracht. Graaf *Corti*, eerste

gevolmachtigde van *Italië*, vroeg Graaf *Andrassy* naar het einddoel van deze combinatie, waarop de laatste de hoop uitdrukte, dat het Italiaansche kabinet, de door hem uiteengezette meeningen, niet minder billijken zou dan alle andere mogendheden. — Natuurlijk kon de eerste gevolmachtigde van *Turkije*, *Alexander Karathéodory*, namens zijne regeering, de noodzakelijkheid niet inzien eener Oostenrijksche bezetting, en wanneer de toestanden in *Bosnië* op 't oogenblik draaglijk waren, hoewel volstrekt niet benijdenswaardig, zeide hij, dan kon dit na meer dan driejarige onlusten, alleen als een betrekkelijk gunstig resultaat worden beschouwd. *Waddington* vereenigde zich met het gevoelen van *Lord Salisbury*. — Hierna merkte *Lord Beaconsfield* op, dat eene bezetting van *Bosnië* door de *Oostenrijkers* niet in het belang is van *Engeland*, maar wel in dat der menschelijkheid. — Nadat Graaf *Andrassy* nog had verklaard, dat *Oostenrijk* afstand deed van de bezetting van het Sandschak van *Novibazar*, alzoo de tusschen *Montenegro* en *Servië* loopende strook, stemden alle gevolmachtigden behalve de *Turksche*, voor het voorstel van *Salisbury*. — Prins *Bismarck* merkte den *Turkschen* gevolmachtigden op, dat het congres niet bijeengekomen was, om het *Turksche* grondgebied intact te houden, maar om den Europeeschen vrede voor het tegenwoordige en voor de toekomst te bewaren. — Zóó waren de aangelegenheden van *Bosnië* en *Hercegovina* zeer spoedig geregeld door het congres van *Berlijn*.

Terwijl het verdrag van Parijs (1856) tot grondslag had de integriteit van *Turkije*, is daarentegen de grondslag van het *Berlijner* verdrag, de eerste stap tot verdeeling van *Turkije*.

Wij zijn omtrent het behandelde in de achtste zitting van het congres, met voordacht uitvoeriger geweest, omdat het aldaar gesprokene ons tevens de oorzaken en de beweegreden van den veldtocht doet kennen, en bovendien ons den algemeenen toestand van het toekomstige oorlogstooneel vrij getrouw schildert. Den 13^{en} Juli 1878 werd het *Berlijner* verdrag door de gevolmachtigden van de genoemde mogendheden onderteeekend. In 64 artikelen werd het lot van *Turkije* beslist, wellicht de voorlaatste beslissing omtrent zijn heerschappij in *Europa*. —

Europeesch—Turkije heeft dienvolgens groote verliezen geleden, is van 6517 vierk. geog. mijlen tot 3867, van 10 millioen inwoners tot 6½ millioen verminderd, hoewel daaronder *Oost-Rumelië* nog is begrepen met 630 vierk. geogr. mijlen en 1 millioen inwoners, dat voortaan onder een christelijken stadhouder zal staan. Art. 14 van het verdrag van *San Stefano* werd door het artikel 25 van het *Berlijner* verdrag vervangen. Dit laatste luidt als volgt:

„De provinciën *Bosnië* en *Hercegovina* zullen door *Oostenrijk* bezet en beheerd worden. Daar de Oostenrijksch-Hongaarsche regeering niet verlangt, het bestuur van het Sandschak van *Novibazar* op zich te nemen, dat zich tusschen *Servië* en *Montenegro* in Zuidoostelijke richting tot voorbij *Mitrovica* uitstrekt, zal de Turksche regeering hier van kracht blijven. Niettemin behoudt *Oostenrijk-Hongarije* zich het recht voor, garnizoenen te houden en militaire en handelswegen te bezetten over het geheele gebied van dit gedeelte van het oude vilajet van *Bosnië*, ten einde het bestaan van den nieuwen politieken staat, en de vrijheid en veiligheid der communicatiewegen te verzekeren. Hiertoe behouden de regeeringen van *Oostenrijk-Hongarije* en *Turkije* zich voor, omtrent de details onderling overeentekomen.” *Oostenrijk* werd hierdoor een gebied van 980 vierk. geogr. mijlen met 1250000 inwoners tot bezetting aangewezen. Volgens *Dr. Prof. L. Neumann*: „*die Veränderungen der Karte von Europa seit 1815*”, ongeveer 1000 vierk. geogr. mijlen met 1200000 inwoners. Hieronder is niet het gedeelte van de *Hercegovina* begrepen, dat bij *Montenegro* werd gevoegd.

Van de 1250000 inwoners worden 750000 tot de Grieksche, ongeveer 120000 tot de Rooms-katholieke kerk gerekend te behooren, terwijl de overigen Mahomedanen, Israëlieten en Zigeuners zijn.

Bosnië en *Hercegovina* die het Noordwestelijke gedeelte van het Turksche rijk in *Europa* vormden, worden in het Noorden en Westen door Oostenrijksch, in het oosten door Servisch gebied, in het Zuiden en Zuidwesten door *Montenegro* omgeven, en zijn in het Zuid-Oosten alleen door de ongeveer 60 K.M. breede landstrook bij *Novibazar* met de westelijke provinciën van *Europeesch-Turkije* vereenigd.

Het geheele land is zeer bergachtig; de bergen behooren allen tot de *Dinarische Alpen*.

De hoofdrug van dit gebergte vormt de waterscheiding tusschen de *Adriatische zee* en de *Zwarte zee*, meer bepaald van eerstgenoemde zee en de *Save* en verdeelt het land in het bekken van *Bosnië* en van *Hercegovina*, welke orographisch en ook door klimaat van elkander verschillen.

Bosnië ten noorden van den hoofdrug, is een ruw bergland, dat door lange dalen doorsneden, in het algemeen van het zuiden naar het noorden, naar de lage vlakten aan de *Una* en de *Save* afhelt. Talrijke met groote bosschen bedekte bergruggen en bergvlakten breiden zich in alle richtingen uit, en worden door de menigvuldige rivieren en waterlooopen doorsneden. Toch is er dikwijls gebrek aan water, omdat dit door den poreusen kalksteen wordt opgenomen. Nadat in onderaardsche holen het water zich in grootere hoeveelheid heeft verzameld, komen dan plotseling op vele plaatsen kleine of groote beken te voorschijn, die echter menigmaal spoedig weder verdwijnen.

De *Hercegovina*, voor 't grootste gedeelte het bekken vormende ten Z.W. van den hoofdrug, door vele kleine, steile en gespleten bergketens en kammen doorsneden, is nog veel ruwer dan *Bosnië*, en heeft in 't algemeen veel overeenkomst met het daaraan grenzende *Montenegro*.

Daar slechts enkele bruikbare communicatiën over den hoofdrug van de *Dinarische Alpen* van de *Hercegovina* naar *Bosnië* voeren, wordt het oorlogstooneel hierdoor in twee geheel afzonderlijke operatietooneelen verdeeld, die elk hunne afzonderlijk opcreerende troepenafdeelingen vorderen. Om die reden zullen de operatiën der *Oostenrijkers* in de *Hercegovina*, hoe belangrijk en leerrijk ze ook zijn, niet het onderwerp van beschouwing uitmaken. Zij hebben, althans in de eerste periode van den veldtocht, weinig invloed uitgeoefend op de gebeurtenissen van het hoofdoperatietooneel in *Bosnië*, en daar de beschikbare tijd het niet veroorlooft, die operatiën in de *Hercegovina* tevens te bespreken, uitvoerig genoeg om de uitmuntende handelingen van den Luit. Veldm. von *Jovanović* met de onder zijne bevelen gestelde XVIII. divisie naar waarde te doen schatten, heb ik het,

hoewel tot mijn leedwezen, raadzaam geacht, mij heden avond nitsluitend te bepalen, tot de gebeurtenissen van de eerste periode op het hoofdoperatietooneel in *Bosnië*.

Terwijl in het Z.W., *Bosnië*, althans uit een milit.-geogr. oogpunt, door den hoofdkam der *Dinarische Alpen* van de *Hercegovina* is gescheiden, worden de overige grenzen, grootendeels door rivieren aangewezen. Ten N. van den hoogsten top (de *Dinara* 1812 M.) treffen wij al spoedig de bronnen der *Una* aan, die langs *Kulen Vakuf* en *Bihac* stroomende, ongeveer de grenslijn met *Dalmatië* bepaalt. Dan wendt zij zich echter oostelijk, de N.W.punt van *Bosnië* doorsnijdende, om spoedig daarna bij *Rusevici* de noordelijke grens van *Bosnië* te vormen, tot aan hare uitwatering bij *Jasenovac* in de *Save*, waarna zij die taak aan deze laatste rivier opdraagt, die haar getrouw vervult tot aan *Raca*, waar de *Drina* in de *Save* uitloopt. Deze rechterzijrivier der *Save* wijst nu de oostelijke grens van *Bosnië* aan, tot nabij *Visegrad*; dan volgt de zuidelijke grens deze rivier stroomopwaarts tot *Gorazda*, en van hier de rivier verlatende in westelijke richting naar den hoofdkam der *Dinarische Alpen*.

Daar deze, zooals gezegd is, de waterscheiding vormt tusschen de *Adriatische zee* en de *Save*, behooren alle rivieren van *Bosnië* tot het rechter stroomgebied dezer rivier en daar het terrein in 't algemeen van het zuiden naar het noorden afloopt, stroomen de voornaamste daarvan in die richting, wat vooral uit een militair-geogr. oogpunt gewichtig is. Door de groote onbegaanbaarheid van het terrein, en de zeer gebrekkige communicatiemiddelen, vormen de dalen der rivieren toch de natuurlijke toegangswegen, alzoo ook de aangewezen operatielijnen voor een legerafdeeling, welke van het noorden binnen *Bosnië* rukt.

De *Save*, de noordelijke grenslijn vormende, leverde tevens eene geschikte verdedigingslinie op voor de operatiebasis der Oostenrijkers, die zich op haren linkeroever zouden concentreren. Zij is aldaar 200—400 pas breed, en voor stoomschepen bevaarbaar. Gunstige overgangspunten worden aangetroffen bij *All-Gradiska* en boven *Brckz* naar den rechteroever. De rechter zijrivieren der *Save* zijn de volgende:

De *Una* (als holerivier ontspringende) ongeveer 150 pas breed, van *Novi* af bevaarbaar, met een eng, tot *Bihac'* rotsachtig en daarna met bosschen bedekt, bergachtig dal; zij neemt bij *Novi* rechts de *Sana* op, die 200 pas breed, voor 't grootste gedeelte door een breed en vruchtbaar dal vloeit.

De *Vrbas*, ongeveer 100 pas breed, van af *Banjaluka* bevaarbaar, stroomt tot *Dolnji Vakuf* (*Skoplje*) door een breed, vruchtbaar, daarna tot *Banjaluka* door een eng, rotsachtig dal; beneden *Maglaj* door een moerassige dalvlakte in een boschrijk heuvelland.

De *Ukrina* die langs *Dervent* boven *Turksch Brod* in de *Sava* vloeit.

De *Bosna* komt ten westen van *Sarajevo* (*Bosna-Seraï*) als een reeds groote holerivier en bergstroom te voorschijn, is gemiddeld 70—75, op enkele plaatsen ook 200 pas breed, en van af *Maglaj* bevaarbaar. Haar dal is zeer afwisselend; rotsachtige engten zooals bij *Vranduk*, gaan spoedig in vruchtbare verwijdingen over (bijv. de *Serajsko-* en *Dobojsko polje*, eerstgenoemde vlakte ten W. van *Sarajevo*, nabij *Vrela Bosna*). Zij neemt op: links de *Lasva* (die door een vruchtbaar dal langs *Travnik* en *Vitez* loopt) en de *Usora*; rechts de snelstroomende *Krivaja* met haar eng, ruw rotsachtig dal, tusschen hooge met bosschen bedekte bergen, en de bij *Doboj* zich uitstortende *Spreca*, die tot *Gračanica* overal doorwaadbaar, even als de *Krivaja* ongeveer 80 pas breed is, maar daarentegen langzaam door een breed, goed bebouwd dal, tusschen de bergen vloeit.

De *Drina* ten slotte, komt bij *Gorazda*, op het gebied van *Bosnië*, neemt tusschen deze plaats en *Visegrad* de *Lim* op, en stroomt langs *Zvornik* naar *Raca*, waar zij zich in de *Sava* uitstort. — Tot aan de *Lim* 100 à 130 pas breed, vermeerderd die breedte tot *Zvornik*, op 200 en beneden deze plaats, zelfs op 500 passen. Haar dal tot *Visegrad* is eng en rotsachtig, daarna breed tusschen bosschen; aan de monding vormt het eene moerassige laagvlakte.

Tusschen deze grootere rivieren wordt een waar labyrinth van bergen en ravijnen aangetroffen, dat den verdedigers van het land na elke nederlaag veroorlooft steeds een terugtochtsweg en een bijna ontoegankelijk toevluchtsoord te vinden; den aanvaller daarentegen na elke overwinning met een nieuw gevaar

bedreigt. Alleen in de meestal gemakkelijk te versperren dal-defleën, tusschen steile hellingen, ondoordringbare bosschen of gespleten kale bergvlakten, voeren de weinige wegen naar het binnenste des lands. — Het bijna overal te voorschijn komende gebrek aan transversalen (verbindingswegen) door den loop der bergruggen veroorzaakt, ook de groote onderlinge afstand der operatie-lijnen maken de verbinding der verschillende colonnes in het meestal boschrijke, steeds zeer bedekte en onbegaanbare terrein hoogst bezwaarlijk.

Duidelijk is het, dat bij zulke topographische toestanden en bij de weinig ontwikkelde bebouwing, het land weinig begaanbaar en het net van volgens Europeesche begrippen bruikbare communicatiën, zeer beperkt is. Wegen, die ten allen tijde voor elk voertuig bruikbaar zijn, worden er niet aangetroffen. Van het heuvelland aan de *Una* en *Save* tot aan de rots- en bergachtige streken in het Zuiden, neemt de begaanbaarheid voortdurend af. De *Krajna* en *Posavina* hebben betrekkelijk de meeste wegen. Slechts één spoorweg wordt in *Bosnië* gevonden, die echter sedert geruimen tijd niet meer in exploitatie was, de lijn *Doberljien—Nori—Banjaluka*; voor 't overige worden er alleen bergpaden voor lastdieren, uit de natuur berijdbare veldwegen en gebaande wegen aangetroffen. De eersten zijn verreweg het talrijkst, vormen gewoonlijk de kortste verbinding tusschen de plaatsen, en zijn omdat ze dikwijls moeilijk te vinden zijn, niet bruikbaar zonder goede gidsen. De beste worden aan de *Una* en *Save* en in de lijn *Jaice—Travnik—Sarajevo—Visegrad* aangetroffen.

De uit de natuur berijdhare wegen kunnen alleen bij droog weêr door lichte voertuigen worden gebezigd; men treft ze veelvuldig in de *Posavina* en slechts spaarzaam op de grootere hoogvlakten en in de breedere dalen aan.

De gebaande wegen zijn hoogst zeldzaam, meestal gebrekkig en zeer verwaarloosd. De enkele goed onderhouden bruggen dateeren uit den tijd, vóór dat *Bosnië* onder Turksche heerschappij was; alle nieuwere zijn in zeer ellendigen toestand. Indien men alzoo de wegen voortdurend bruikbaar wil houden, zijn verbeteringen op groote schaal, en het bouwen van bruggen bepaald noodzakelijk.

Gaan wij de marschroutes na, die van de *Save* en de *Una* meestal door de groote dalen naar *Sarajevo*, de volkrijkste en gewichtigste stad van *Bosnië* voeren; deze zijn:

1. Van *Raca* over *Janja*, *Zvornik* en *Vlasenica*; een bij droog weêr in de *Posavina* goed berijdbare weg, later pad voor lastdieren, gedeeltelijk voor lichte voertuigen bruikbaar — ongeveer 9 dagmarschen.

2. Van *Nova-Brčka* over *Dolnja-Tuzla* en *Kladanj*; deze is tot *Dolnja-Tuzla* berijdbaar, daarna een zeer moeilijk bergpad voor lastdieren, met talrijke defileën — ongeveer 7 dagmarschen.

3. Van *Brod* over *Vranduk* en *Busovača*; de beste weg van het land, doch ook alleen voor lichte voertuigen bruikbaar — 9 dagmarschen.

4. Van *Alt-Gradiska* over *Banjaluka*, *Jaice*, *Travnik* naar *Vitez* in den weg onder 3. genoemd; bruikbaar ingeval van nood voor voertuigen uit de landstreek — tot *Sarajevo* 12 dagmarschen.

5. Van *Bihac* over *Ključ* naar den weg onder punt 4; voor lichte voertuigen te gebruiken — tot *Sarajevo* 13 dagmarschen.

Deze wegen, die van het Noorden naar *Sarajevo* voeren, worden onderling verbonden door wegen die in het droge jaargetijde des noods kunnen bereden worden, langs de *Save* en in de lijn *Zvornik*, *Dolnja Tuzla*, *Doboj*, *Dervent*, *Prnjavor*, *Banjaluka*, *Prjedor*, *Novi*, *Bihac*.

De „*Stambuler posticeg*” van *Sarajevo* over *Visegrad* en *Sjenica* naar *Noribazar* en *Mitrovica* vormde de eenige verbinding van *Bosnië* met de overige Turksche provinciën. Vroeger geheel te berijden, is hij thans op vele plaatsen zelfs voor lichte voertuigen onbruikbaar. Afstand *Sarajevo*—*Mitrovica* 11 à 12 dagmarschen.

In een land, zoo verwaarloosd als *Bosnië* hadden natuurlijk de woningen gewoonlijk een armzalig uiterlijk en innerlijk; de huizen zonder schoorsteenen, hadden kleine, zelden van ruiten voorziene vensters, terwijl bij de christelijke bevolking op het land (de „*Rajak*”) meestal slechts een ruimte werd gevonden, die door menschen en dieren gemeenschappelijk werd betrokken. — De dorpen in onregelmatige groepen tusschen tuinen verstrooid, zijn grootendeels door Christenen, de steden door de Mahome-

danen bewoond. De steden bestaan in 't algemeen uit drie deelen: de „*Grad*” of vesting, de „*Varoš*” of eigenlijke, dikwijls door muren en grachten omgeven stad, en de door de laagste volksklassen bewoonde „*Mahala*” (*Palanka*, *Zagrad*) de voorstad. Nauwe, kromme, slecht geplaveide, en hoogst verwaarloosde straten, groote tuinen en begraafplaatsen, voorts talrijke moskeën geven aan de steden een zuiver Oostersch karakter.

De zetel van het bewind, *Sarajero*, tevens de grootste en volrijkste stad telt 50000 inwoners. *Banjaluka* volgt hierop met 20000 en *Travnik* met 12000 inwoners. — *Bjelina*, *Zvornik*, *Bihac*, *Dolnja Tuzla* en *Livno* tellen tusschen 10000 en 5000 inwoners. — *N. Brčka*, *Gradacac*, *Gračanica*, *Jaice*, *Prjedor*, *Maglaj*, *Gorazda*, tusschen 5000 en 2000 inwoners.

Talrijk zijn de versterkingen, oude vestingen en citadellen, sloten en kasteelen, ook werken van meer recente dagteekening. De aarden wallen en grachten van enkele oude vestingen zooals *Bihac* en van de oude kasteelen in *Novi* en *Banjaluka* waren reeds zeer vervallen. De zeer talrijke kasteelen en sloten uit den feodalen tijd waren op enkele uitzonderingen na (*Zvornik*) zeer verwaarloosd en min of meer vervallen, hoewel zij door de gesteldheid van het operatietooneel, meestal de eenige beschikbare communicatiën versperden en door hunne ligging, dikwijls zeer sterk en belangrijk waren. — De nieuwere versterkingen, meestal redouten, worden voornamelijk in het *Sandschak* (*Pasalik*) *Novibazar* aangetroffen op de grenzen van *Servië* en *Montenegro*. — *Kula's* en *Karalau's* worden in dit land aan de wegen menigvuldig aangetroffen; in vreedetijd door eenige gendarmes (*Zaptie*) bezet, verschaffen zij den reizigers dekking tegen roovers, in oorlogstijd verzekeren zij het ongestoorde bezit der wegen. — Als veldversterking komen zij bovendien veel voor, en zijn dikwijls, wegens gebrek aan aarde, van steen, somwijlen van hout vervaardigd.

De *karalau's* zijn van hout en hebben meestal een verdieping; de *rez-de-chaussée* is als stal ingericht en van schietgaten voorzien; de eerste verdieping is woonkamer, met een balkonvormigen omgang, waarin eveneens schietgaten en *machi-couli's* zijn aangebracht.

De kula's zijn steenen, meestal ronde van schietgaten voorziene torens, evenals de houten, doch zonder verdedigings-omgang.

De bezetting der karaula's en kleine kula's is 10 à 20, die der groote kula's 60 à 80 man.

De kula's der veldverschansingen zijn alleen van op elkander gestapelde steenen, zonder bedekking of keelafsluiting, rond, slakvormig, vierkant of in den vorm van een kruis, en uitsluitend tegen infanterie-vuur bestand. Ook werden kula's aangetroffen, die bestonden uit een dubbelen wand van vlechtwerk ongeveer een halven meter van elkander verwijderd, welke ruimte met grond was aangevuld en waardoor alzoo voldoende dekking tegen geweervuur werd verkregen. Daarbinnen werden dikwijls hutten aangetroffen. Al die versterkingen waren meestal op goed gekozen punten gemaakt, welke de daarbij gelegen communicatiën zeer goed bestreken.

Tot dusverre is van de tegenstanders der Oostenrijkers nog niet veel bekend, en evenmin als wij een Turksch verslag van den Russisch-Turkschen oorlog spoedig kunnen verwachten, valt te rekenen op dat der opstandelingen van *Bosnië* en de *Hercegovina* omtrent hunne handelingen. Daar vele Turksche troepen der bezettingen zich bij hen hebben aangesloten, is het niet van belang ontbloot te weten, dat op het einde van Juni 1878 zich in *Bosnië* bevonden 5 bataljons Nizam (staand leger),

13½ id. Redif (landweer),

8½ id. Mustahfiz (landstorm),

de eerstgenoemde 600 à 800, de volgende 1100 à 1200 en de laatste troepensoort 1400 à 1800 man per bataljon tellende. —

De waarde dezer troepen was verschillend, de Arnauten (Mahomedaansche Albaneezen) werden als de stoutste en ondernemendste, maar tevens moordlustigste en roofzuchtigste krijgers in het westen van het schiereiland van den Balkan beschouwd; de Mustahfiz en de Bosnische Redifs werden daarentegen geringer dan de overige troepen geschat (1).

(1) Hierbij moeten nog verder worden gevoegd de Turksche gendarmen (*Zaptié*) en een groot aantal geworven vrijwilligers die onder de namen van *Baschi-Bozuk*, *Spahis* en *Tscherkessen* in de rijen der *Turken* en opstandelingen streden.

Natuurlijk had de Engelsche handel gezorgd voor eene goede, zelfs gedeeltelijk uitmuntende bewapening. — *Henry-Martini* geweren dienden voor het grootste gedeelte tot wapen van Nizam en Rediftroepen, ook van eenige bataljons Mustahfiz, terwijl een zeer groot aantal *Winchester*-geweren, ook oudere stelsels van geweren, in het land aanwezig was, en den opstandelingen ten goede kwam. — De latere tochten der Oostenrijkers tot ontwapening der geheele bevolking, hebben aangetoond hoe ontzaglijk groot het aantal wapens bij de bevolking zelve was. (Zie hieromtrent o. a.: „*Ueber die Entwaffnung insurgirter Landstriche*,“ von P. Kestranek). — Behalve achterlaad geschut (stelsel *Krupp*) waren ook voorladers voorhanden. (77 stukken veld- en berggeschut en een later niet bekend geworden aantal stukken positiegeschut van verschillend kaliber.)

Behalve enkele lastdieren bij de troepen ingedeeld, bevond zich bij de Turksche afdeelingen geen georganiseerde trein. De Rajah moest daarvoor, zoo noodig, zorgen. De vaste hospitalen te *Sarajevo* en *Travnik* en de in vele grootere plaatsen gevestigde nood-hospitalen bevonden zich in een zeer ellendigen toestand. Zij zullen waarschijnlijk nog slechter zijn geweest, dan die welke op het Turksche oorlogstooneel bij de Turken werden gevonden, waarvan *Dr. Adrian Schücking* in zijne „*Türkische Erlebnisse und Russische Schicksale. Geschichte eines Mitgenommenen*“ ons zulke treffende schilderingen geeft. De groote armoede der hospitalen levert een snijdend contrast op met den buitengewonen rijkdom der munitiedepôts in *Sarajevo*, *Banja-luka*, *Travnik* en *Bjelina*; ook was zeer veel munitie aan de bevolking verstrekt. Hoewel de verpleging der troepen onvolgende en soldij sedert geruimen tijd niet uitbetaald was, zoodat de troepen zich zelve van het noodige moesten voorzien, mag hunne slagvaardigheid vooral bij de verdediging niet te gering worden geschat. Godsdienstige dweezucht en de gewoonte van te gehoorzamen, doen de discipline bij de Turksche legers en hiermede den gewichtigsten factor van de slagvaardigheid behouden blijven.

De berichten omtrent het binnenrukken der Oostenrijkers hadden veel opschudding in 't land teweeggebracht; de gewa-

pende Turken vereenigden zich in den Bazar en in de Moskeën, en kozen den bekenden bandiet *Hadschi Loja* tot hun aanvoerder. De commandeerende Turksche generaal *Veli Pascha* zag zich genoodzaakt het opperbevel neer te leggen, omdat men hem den verwaarloosden, erbarmelijken toestand der troepen ten laste legde.

Den 21^{en} Juli 1878 ontplooidde *Hadschi Loja* de vaan der *Baschi-Bozuks*, welke den inval aan de grens zouden bestrijden; aanvankelijk met weinig gevolg, brak toch ten slotte den 27^{en} Juli de opstand in *Sarajevo* uit, waar toen een Turksche bezetting van 1800 man was. Het Bosnische Nizam-bataljon, sterk 650 man, maakte terstond gemeene zaak met het volk, en dit viel het regeeringsgebouw aan, waarheen de Turksche civiele en militaire autoriteiten zich hadden begeven. *Hafiz-Pascha*, de nieuw benoemde Turksche bevelhebber, bood aanvankelijk met de hem trouw gebleven troepen krachtigen weerstand; ook dezen liepen echter spoedig daarna tot het volk over en namen den Turkschen generaal gevangen. De Turksche Gouverneur-Generaal van *Bosnië*, *Mazhar Pascha* en zijn plaatsvervanger *Constant Pascha* verlieten hierop het land; den 29^{en} Juli, den dag waarop het 13^e legerkorps over de *Save* trok, werd eene nieuwe regeering geconstitueerd met den weer losgelaten *Hafiz Pascha* als hoofd, en *Ismael Bey Tuschlidjak* als opperbevelhebber der troepen. De *Baschi-Bozuks* bezetten de kazerne, het gepeupel plunderde de wapen- en munitiedepots, de weinige nog trouw gebleven troepen werden verdreven.

Hadschi Loja stelde à raison van 30 gouden Napoleons, eenige *Baschi-Bozuks* ter beschikking van den Oostenrijkschen consul-generaal, onder wier dekking deze den 31^{en} Juli op uitnoodiging van het voorloopige bestuur *Sarajevo* verliet, en over *Mostar* naar *Dalmatië* vertrok.

De opstand in *Sarajevo* vond weerklink in geheel *Bosnië* en *Hercegovina*, overal werd de tegenstand georganiseerd en de bevolking vijandig gestemd tegen de Oostenrijksche bezetting.

Toch schijnt de Oostenrijksche regeering zich met de hoop geveleid te hebben, dat de bezetting op vreedzame wijze zou kunnen geschieden. Groot is hierop de teleurstelling geweest,

en Oostenrijk is nu de eerste periode van den veldtocht, tot eene veel grootere machtsontwikkeling genoodzaakt, dan bij het begin daarvan.

De Oostenrijksche regeering heeft zich in hare optimistische verwachtingen zeer bedrogen gezien, en het blijkt dat zij niet voldoende ingelicht was omtrent den waren toestand in *Bosnië*, wat haar militaire voorbereidingen heeft doen nemen, die later bleken onvoldoende te zijn, zoodat zij reeds van 5 tot 19 Augustus snel achtereen een zeer groot aantal troepen heeft moeten mobiliseeren. Ook schijnt het, dat zij zich, hetzij door geld, hetzij op andere wijze weinig steun in *Bosnië* en de *Hercegovina* heeft weten te verschaffen; de voorbereiding en inleiding tot den oorlog hebben in die opzichten wel te wenschen overgelaten. Het uitmuntende officieele werk van de Oostenrijksche *Abtheilung für Kriegsgeschichte des K. K. Kriegs-Archivs*, „*Die Occupation Bosniens und der Hercegovina durch K. K. Truppen im Jahre 1878*” erkent dit m. i., met de volgende verontschuldiging:

„*Die Darstellung der Begebenheiten, wie sie sich im Verlaufe der letzten drei Jahre zuge tragen und die Aneinanderreihung der bei dem K. u. K. Cabinet in der Zeit vor dem Einmarsche der K. K. Truppen eingegangenen Nachrichten, legen zur Genüge dar, welche Zustände in den jenseits der Save—Una gelegenen Provinzen Bosnien en Hercegovina unter Einwirkung der äussern und innern Verhältnisse sich herausgebildet und wie ungemein schwierig es war, aus der Verworrenheit der Lage, Mangelhaftigkeit und Unbestimmtheit der Mittheilungen positive Anhaltspunkte zu gewinnen und demgemäss die erspriesslichsten politischen und militärischen Massnahmen vom Hause aus zu treffen.*”

Volgens dat werk twijfelde men er zelfs aan, of de troepen weerstand zouden ondervinden, terwijl in geen geval eene berekening der vijandelijke strijdkrachten mogelijk was, door de veelvuldige met elkander in strijd zijnde berichten; daar de Porte de bezetting te *Berlijn* had goedgekeurd, verwachtte de Oostenr. regeering niet de vijandelijkheden van geregelde Turksche troepen, terwijl zij op den bijval van de Katholieken, van het grootste gedeelte der Orthodoxen en zelfs van eenige

aanzienlijke Mahomedanen rekende. — Indien dus wederstand werd geboden, dan verwachtte zij dien alleen van de in getalsterkte de meerderheid uitmakende Mahomedaansche bevolking der steden en van het land, die van alles beroofd, meer voordeel van het geweer, dan van den ploeg meende te kunnen trekken.

Voegen wij bij die onvoldoende voorbereiding, de gesteldheid van het oorlogstooneel, de onherbergzaamheid en de armoede van het land, welke het vooruitrukkende leger dwingen, alles meêtevoeren (in de *Hercegovina* zelfs gedeeltelijk water en hout), welke de communicatie met de basis door de slechte wegen zoo hoogst bezwaarlijk maakt, dan stemmen wij volkomen in met het zoo even genoemde werk als het zegt: „*Bereiten sonach die topographischen und klimatischen Verhältnisse des Landes an und für sich jeder militärischen Operation die grössten Schwierigkeiten, so werden diese um so mehr in 's Gewicht fallen, wenn es sich um einen Insurrectionskrieg handelt*” en verder: „*Nur aussergewöhnliche Umsicht, Ausdauer, Energie und Beharrlichkeit kann in einem so beschaffenen Lande zum Ziele führen; nur kühn geplante, kräftig und energisch durchgeführte Unternehmungen, begleitet von greifbaren Resultaten, werden durchschlagende Erfolge erringen. Nichts lähmt so nachhaltig den durch Fanatismus künstlich aufgestachelten Unternehmungsgeist eines halbwoilden Volkes, als in rascher Folge sich aneinander reihende taktische Schläge. Grosse Opfer, Mühseligkeiten und Entbehrungen aller Art, ja partielle Misserfolge bleiben aber wohl unvermeidlich. Die Geschichte aller Gebirgskriege des Occidents lehrt dies auf jedem Blatte; was Fanatismus der Bewohner, Uncultur, Armuth und Ungangbarkeit des Landes betrifft—gehört Bosnien aber wohl in vollem Maasse dem Oriente an.*”

Uit het vroeger medegedeelde blijkt dat *Bosnië* het hoofd-, de *Hercegovina* het neven-operatietooneel was. De operatiën in *Bosnië* zouden tot basis hebben de vruchtbare laagvlakte aan den *Donau*, de *Drau* en *Save*; die in de *Hercegovina*, de smalle en arme landstrook van *Dalmatië*. — Het operatieplan kon in dit geval geen rekening houden met de vijandelijke strijdkrachten, welke anders het eerste object voor het opereerende leger vormen. Het hoofd-object der operatiën werd nu door de grootste

en volkrijkste stad gevormd, *Sarajevo*, het dichtst bij de *Sava* gelegen punt, waar grootere troepenmassa's kunnen worden vereenigd. Hier vereenigen zich de concentrisch binnen het land voerende wegen, en van hier loopt eene voor militaire operatiën gewichtige communicatie naar het Sandschak *Novibazar* en verder naar *Constantinopel*. — Verder moest het operatieplan er naar streven, de gewichtigste knooppunten der wegen, waar zich meestal grootere plaatsen bevonden, te bezetten, zooals in *Bosnië*: *Dobnja Tuzla*, *Zvornik*, *Banjaluka* en *Travnik*.

De dalen der *Bosna* en *Vrba* vormen de door de natuur aangewezen operatielijnen, terwijl het eerste, door zijn centrale ligging en den besten, of beter gezegd minst slechten weg in *Bosnië* te vinden, de hoofdoperatielijn aanwijst. De hoogst gebrekkige verbinding dier operatielijnen, maakt een zelfstandige formatie der daarlangs voortrukkende troepenafdeelingen noodzakelijk. Natuurlijk moest bij de samenstelling der te mobiliseeren troepen met al de genoemde eigenaardigheden rekening worden gehouden; zij vereischte veel infanterie, bekend en vertrouwd met de toestanden in het gebergte, weinig cavalerie, (alleen voor kondschaps- en ordonnancendienst of voor bedekking) de artillerie bij voorkeur bestaande uit bergbatterijen en vooral een buitengewoon groot aantal technische troepen. — De trein moest bovendien ook grootendeels voor het gebergte zijn uitgerust.

Hoewel de groote uitbreiding en de noodzakelijke afscheiding der troepen op twee operatietooneelen het wenschelijk maakten grootere strijdkrachten op de been te brengen, werd daartegen over gesteld het ontzettend groot bezwaar, sterke troepenmassa's in dat land te bewegen en te voeden. Daar van de naburige staten *Servië* en *Montenegro*, strenge neutraliteit werd verwacht, besloot men, hoewel van militaire zijde eene grootere krachtsinspanning werd verlangd, met het oog op economische en finantieele belangen, zeker ook op de zeer geringe sympathie van de zijde der *Hongaren* voor de bezetting, hiertoe 82000 man te mobiliseeren, waarvan 9000 man bezettingstroepen voor *Dalmatië*. Den 5. Juli 1878 werden gemobiliseerd, (5 Juli eerste dag van mobilisatie) voor de operatiën in *Bosnië* het 13.

legerkorps: met de VI., VII. en XX. infanterie-divisiën, (zie de bijlagen I, II, III en IV); voor die in de *Hercegovina* de XVIII. infanterie-divisie: drie berg-brigades, met de reserve der divisie en de reserve-inrichtingen daarvan, sterk $13\frac{1}{2}$ bataljons, 3 compagniën technische troepen, $\frac{3}{4}$ eskadron en 24 stukken (4 berg-batterijen à 4 en 1 zware batterij à 8 stukken) of 17080 man en 3270 paarden. — In *Croatië* en *Slavonië* werd de XXXVI. inf.-div. aldaar op vermeerderde vredessterkte (157 man per compagnie) gebracht; deze diende alzoo tot bezetting der hoofd-operatiebasis aan de *Save*, waarop nog bovendien eenige veldspoorwegafdeelingen en tien onbespannen oorlogs-bruggen-equipages met drie pionier-compagniën werden gezonden, de eersten voor den spoorwegbouw in de Croatisch-Slavonische grenslanden, de laatsten tot het maken van overgangen over de *Save*.

De veldtuigmr. *Philippovic von Philippsberg*, commandeerende generaal te *Praag*, was tot bevelhebber van het 13. legerkorps benoemd, terwijl voor eenheid der operatiën op het oorlogstooneel, de luit. veldm. *Jovanovic*, commandant van de XVIII. inf.-div. voor de bezetting der *Hercegovina* aangewezen, onder het opperbevel van den Veldtuigmeester was gesteld. Beide bevelhebbers waren afkomstig van de Croatische militaire grenzen, van beiden werden de beste verwachtingen gekoesterd, verwachtingen die zij later niet beschaamd hebben gemaakt.

De nieuwe organisatie van het Oostenr. leger heeft bij deze gelegenheid eene eerste proeve van deugdelijkheid afgelegd; de mobilisatie had zonder stoornis plaats, verlofgangers, reserve- en landweer-troepen, kwamen snel, meestal vóór den bepaalden termijn op den 1^{en} of 2^{en} dag van mobilisatie aan.

Alleen in *Dalmatië* werd de wet betreffende de paardenconscriptie toegepast en voor de XVIII. inf.-div., binnen vier dagen 1849 paarden door het land geleverd. — Voor alle andere troepen had men een surplus van 15000 paarden noodig, welke nagenoeg uitsluitend door aankoop, binnen den vastgestelden tijd werden verkregen. De VI. en VII. inf.-div. konden reeds den vierden dag van mobilisatie het spoorweg-transport beginnen. Hoewel het gewone verkeer langs de lijnen niet vermindert werd en de troepen na uitlading meestal nog 5 à 6 dag-

marschen moesten afleggen, stonden deze divisieën den 20^{en} dag der mobilisatie geheel voor de operatiën beschikbaar aan de *Sava*.

De inrichting der operatiebasis, een der handelingen die tot de voorbereiding en inleiding van den oorlog behooren, werd met kracht begonnen en voortgezet; de depôtvestingen *Alt-Gradiska* en *Brod* waar de gewichtigste overgangspunten over de *Sava* waren, werden in staat van verdediging gebracht. De communicatiën naar en op de basis welke veel te wenschen overlieten, en door de armoede van de basis-streek zelve, van zooveel gewicht waren om het benoodigde voor het leger uit het binnenste van het rijk naar en over de operatiebasis te voeren, werden verbeterd. — De gewichtigste wegen op de basis, werden door rijkssubsidiën verbeterd, in de eerste plaats die welke van de stations van uitlading *Sissek*, *Essegg* en *Vukovár* (de beide eersten waren de, het dichtst bij de grenzen gelegen spoorwegstations; geen enkele spoorweg liep tot aan de noordelijke grens van *Bosnië*) naar de *Sava*-overgangen *Alt-Gradiska*, *Brod* en *Šamac* voerden. (De afstand *Sissek*—*Alt-Gradiska* is 90 K. M.; die van *Essegg* naar *Brod* 78 K. M. en *Vukovár*—*Šamac* ruim 65 K. M.) Door de energieke handelingen van het ministerie van oorlog, werd reeds spoedig na het begin van den veldtocht de bouw begonnen van een spoorweg van *Dálja* (gelegen aan den *Donau* en tevens aan de spoorlijn *Essegg-Šzegedin*) over *Vukovár* naar *Brod*, (deze staat gedeeltelijk op plaat III als voltooid aangewezen) met een tak van *Vrpolje* naar *Šamac*. De geprojecteerde lijn *Sissek-Dobrljen* tot aansluiting met de eenige bestaande lijn in *Bosnië*, die van *Dobrljen-Banjaluka* kon vooreerst niet tot stand komen.

De aan het 13de legerkorps toegevoegde spoorwegafdeelingen moesten echter terstond de sedert drie jaren niet meer in exploitatie zijnde lijn *Dobrljen—Banjaluka*, lang 102 K.M., voor den toevoer herstellen, zoodra het vooruitrukken der troepen dit zou veroorloven.

Voor den overgang over de *Sava* werden drie stoomboten en 14 oorlogsbruggen-equipages op de drie overgangspunten bijeengebracht, terwijl spoedig na het overtrekken der *Sava* door het 13de legerkorps boven *Alt-Gradiska* eene half perma-

nente jukbrug begonnen en bij *Brod*, het punt waar de gewichtigste communicatielijn over de *Save* voert, de bouw van een 400 M. lange permanente brug, zoowel voor den spoorweg als voor voertuigen en voetgangers voorbereid werd.

Zeer omvattend waren de maatregelen der Oostenrijkers om behoorlijk in den telegraafdienst te velde, den dienst van den veldpost, dien der optische signalen (de VI. en VII. inf.-div. ontvingen elk 2, het korps-commando 1 normaal uitgeruste veld-signaal-afdeeling) te voorzien. De verpleging en geneeskundige dienst werden, naar het mij voorkomt, uitmuntend geregeld; de magazijnen in eerste linie waren aan de *Save*, in tweede linie aan den spoorweg *Essegg-Zákány-Agram-Sissek* aangelegd. Ook de toevoer en de etappendienst, die door de slechte communicatiën van *Bosnië* aan vele bezwaren onderhevig zouden zijn, werden georganiseerd en de wegen van *Alt-Gradiska* over *Banjaluca*, en die van *Brod* door het dal der *Bosna* beiden naar *Sarajevo*, even als die van *Samac* over *Gracanica* naar *Dolnja-Tuzla* zouden als ctappen-lijnen worden ingericht.

De aanhoudende regens in 't begin van Augustus hadden de wegen zoo bedorven, dat op den 8. Ang. reeds 9000 voertuigen voor den toevoer in gebruik waren gesteld, die allen uit de landstreek van de operatiebasis waren genomen, later ook uit het zuidelijk gedeelte van *Hongarye*.

De strategische opmarsch van het 13de legerkorps naar de operatiebasis tusschen de *Drau* en *Save*, geschiedde per spoor tot de eindpunten *Essegg*, *Sissek* en *Vukovár*; van hier moest naar de *Save* worden gemarcheerd, die als verdedigingslinie het front der operatiebasis dekte en als bevaarbare rivier, de communicatie en den toevoer langs de basis gemakkelijk maakte; de vestingen *Brod* en *Alt-Gradiska* vermeerderden de sterkte dier verdedigingslinie en zouden later in dubbele bruggenhoofden veranderd, de verwisseling van oever ten allen tijde verzekeren en dekken.

Van de vijf vroeger genoemde operatiewegen waren die van *Raca* over *Zvornik* en van *Bihac'* over *Kljuc'*, te excentrisch met het oog op de geringe sterkte der troepen.

Het operatietooneel van *Bosnië* wordt door de van het Z. naar het N. loopende rivieren de *Drina*, *Bosna* en *Vrbas-Sana* in drie

operatievelden verdeeld, waarin de daarmede overeenkomstige operatielijnen van af *Šamac*, *Brod* en *Alt-Gradiska* naar het zuiden voeren; hierom zouden de troepen van het 13de legerkorps zich op die punten concentreren. De vroeger genoemde weg *Nova-Brčka—Dolnja Tuzla* kwam door de slechte communicatiën in de laagvlakte der *Save*, voorloopig niet in aanmerking.

Het spoorwegtransport begon den 10. Juli; het gros der VI. inf.-div. werd van 13—18 Juli naar *Essegg*, dat der VII. inf.-div. tusschen 10—14 Juli naar *Sissek* overgebracht. De XX. inf.-div. die in vredestijd in *Croatië-Slavonië* gedислоceerd is, ontving hare aanvullingen tusschen 28 Juni en 3 Juli per spoor te *Vukovár* en *Essegg*. Het gewone verkeer werd niet gestaakt, terwijl het 13de legerkorps, door de herstellingen der wegen op de basis spoediger kon vooruitrukken en den 26. Juli den strategischen opmarsch had volbracht.

De bijlagen I tot en met IV wijzen de dislocatie der onderdeelen aan in vredestijd, diezelfde bijlagen en de kaart (zie Plaat III), doen tevens hunne concentratie op de basis kennen. (De met rood gearceerde gedeelten aan de *Save*, stellen de dislocatie-ruimten voor, welke aan de troepen van de VI., VII. en XX. inf.-div., benevens aan de korps-reserven zijn aangewezen).

Terwijl wij voor de details naar die bijlagen en kaart verwijzen, zien wij in 't algemeen het korps-commando te *Brod*; de VI. inf.-div.: hoofdkw. *Brod*, 1e berg-brig. *Brod* en omtrek, de 2e in *Slatinik* en omtrek, de 3e in *Garčin*, *Trnjani* en omtrek; de VII. inf.-div.: hoofdkwartier *Alt-Gradiska*, de 2e berg-brig. *Neu-Gradiska* en omtrek, de 3e *Alt-Gradiska* en omtrek; de 1e berg-brig naar de *Una* gedetacheerd, te *Kostajnica* en zuidelijk daarvan tot nabij *Novi*; de XX. div.: hoofdkwartier *Šamac*, de 40e inf.-brig. bij *Šamac* en omtrek, de 39e inf.-brig. in en om *Strizivojna*. De korps-reserven waren aan den straatweg tusschen *Brod* en *Neu-Gradiska* gedислоceerd; den 27. Juli was het geheele 13e legerkorps gereed om de operatiën te beginnen.

Die operatiën hadden tot object *Sarajevo*, waarnaar concentrisch zou worden opgerukt, terwijl door dien concentrischen opmarsch gelijktijdig uitgestrekte deelen van *Bosnië* in bedwang zouden komen.

Overeenkomstig de groepeerings der strijdkrachten op de basis, zouden de Oostenrijkers in vier colonnes binnen *Bosnië* rukken, met uitzondering echter dat de 39. inf.-brig. niet van *Samac* de 40. volgde, daar die brigade terstond werd aangewezen, van *Strizivojna* naar *Brod* en vervolgens achter de hoofdcolonne tot dekking harer communicatielijn in het dal der *Bosna* te marcheeren.

De I. colonne van *Samac* bestaat alzoo uit het commando der XX. div., de 40. inf.-brig., de reserven der div. en het grootste deel der inrichtingen der divisie, te zamen 8 batalj., 1 comp., 2 esk. en 24 stukken. De II. (hoofd)colonne, uit het hoofdkwartier van het korps, de VI. inf.-div., korps-reserven en inrichtingen, sterk 14 batalj., 3 comp., 4 esk. 48 stukken, (de 39. inf.-brig. *Kaiffel* is niet in deze sterkte begrepen) marcheert van *Brod* naar het Zuiden. De III. colonne van *All-Gradiska*, uit het commando der div., de 2. en 3. berg-brig. en meerendeels de reserven en inrichtingen der VII. inf.-div., sterk 10 batalj., 3 comp., 3 esk. en 12 stukken; ten slotte de IV. colonne van *Kostajnica* uit de 1. berg-brigade der VII. inf.-div. en een evenredig deel der reserven en inrichtingen van de divisie, ter sterkte van 4 batalj., 1 esk. en 4 stukken geschut. Aan de 39. brig. (G. M. *Kaiffel*) worden 2 esk. ulanen (Gr. Wallmoden N. 5 en 2 comp. genie (2e Regt.) toegevoegd, terwijl om het groote gewicht aan de kennis der taal van het land verbonden, vooral voor de etappentroepen die voortdurend met de bevolking in aanraking zijn, eene verandering in de ordre de bataille werd gebracht, waardoor het Hongaarsch-Croatische linie-inf.-regt. J. Graaf Jelacic' N. 79 aan de brigade *Kaiffel* werd toegevoegd, tot bezetting der etappenlijn, en het in *Hongarije* gerecruteerd wordende linie-inf.-regt. Fr. von Mollinary N. 38 van die brigade, in de plaats van het andere regt. bij de 2. berg-brigade der VI. inf.-div. ingedeeld werd.

Door het geringe draagvermogen van de wagens uit de landstreek en de eigenaardige bezwaren van het te bezetten gebied moest elke colonne door een grooten trein worden gevolgd, waardoor de Oostenrijksche bevelhebber zich genoopt zag, aanvankelijk althans, elke colonne in eenige echelons te verdeelen

die elkander op den afstand van een dagmarsch zouden volgen. Zoo werd de I. colonne in 2, de II. (met inbegrip der 39. inf.-brig.) in 5, de III. in 2 echelons verdeeld; de IV. colonne bleef vereenigd. De diepte der colonnes door elk echelon gevormd, was verschillend; de geringste diepte was 7400, de grootste 26300; de meeste echelons hadden eene colonnelengte tusschen 20- en 24 duizend passen.

Een bewijs hoe vredelievend het Oostenrijksche krijgsbestuur de bezetting beschouwde, levert m. i. het marschtableau op, door den Oostenr. Generalen staf samengesteld, waarbij de marsch van alle echelons, gedurende de 16 eerste marschdagen, in alle details is geregeld, ook wat betreft de communicatie met de basis, de verpleging en geneeskundige maatregelen. — Daarbij was aan de hoofdcolonne *Sarajevo* als eindpunt aangegeven, aan de XX. inf.-div. (40. brig.) *Zvornik*, aan de VII. inf.-div. *Travnik*, deze moest bovendien het gewichtige *Banja-luka* bezetten, terwijl de XX. div. (40. brig. inf.) het Sandschak van *Zvornik* tot rust brengen en daarna over *Vlasenica* zich met de naar *Sarajevo* vooruitgerukte hoofdcolonne in verbinding zou stellen, waardoor ook de bezetting van Oostelijk *Bosnië* verkregen was.

Met recht wordt op de groote moeilijkheden gewezen, aan de opdracht van *Philippovic* verbonden, daar de bezetting van dit onherbergzame, ruwe en weinig begaanbare bergland bovenal een vreedzaam karakter moest hebben, en zooals wij reeds vroeger mededeelden, de berichten omtrent den werkelijken stand van zaken weinig bevredigend waren. Eene proclamatie van den Oostenrijkschen keizer aan de bewoners van *Bosnië*, stelde dat vredelievende karakter op den voorgrond en onder belofte van geloofsvrijheid enz. enz. werden zij uitgenoodigd de Oostenrijksche soldaten als vrienden te ontvangen. Deze moesten dan ook elk conflict vermijden en alleen dan overgaan tot algemeene ontwapening, wanneer onlusten of gevaarlijke bewegingen zouden dreigen. — Als toekomstige onderdanen moesten de bewoners behandeld, alles contant betaald, de belangen der bevolking alleszins behartigd en deze met groote zachtmoedigheid behandeld worden. Deze en nog vele andere instruc-

tiën ontving de Oostenr. bevelhebber, maar . . . hem werd gelijktijdig aanbevolen niets te verzuimen tot eigen veiligheid, ook al toonde de bevolking zich goed gezind. Men ziet het vertrouwen in de toekomstige onderdanen was nog niet groot. — Er werd dan ook vooral gewezen op het gewicht van het behoud der communicatie-lijn, waartoe de etappetroepen steeds in tot verdediging ingerichte plaatsen moesten komen, en op de zwakte der flanken en van den rug, der stellingen van de tegenstanders, die, zoo het hoewel niet waarschijnlijk, tot den strijd mocht komen, wel sterk in het front, maar gewoonlijk zeer zwak in flanken en rug zijn.

Groote ontberingen zouden voorzeker aan de troepen ten deel vallen; zeer kernachtig en tevens practisch bereidt *Philippovic* zijn officieren daarop voor, als hij zegt: „*Ich erwarte von der ritterlichen, hingebungsvollen Haltung der Officiere in Wort und That das Beste — ich erwarte, dass die europäische Militärs nicht allein den durch Entbehrungen denkwürdig gewordenen russischen Balkan-Uebergang bewundern, sondern auch mit demselben Gefühle den Zug der österreichischen Truppen in Bosnien und der Hercegovina als Ausdruck der höchsten militärischen Tugenden citiren lerne.*”

„*Ich verspreche es ernstestens, dass die Verpflegung unangesehen der Gegenstand meiner Sorge sein soll, dass ich die Länge der Märsche im richtigen Verhältnisse zu den örtlichen Schwierigkeiten bemessen werde. Ich will aber auch, dass Jeder wisse, dass ich aus einem Brod nicht 7000 und aus Wasser nicht Wein zu machen in der Lage bin, andererseits Allerhöchsten Orts anbefohlen wurde, das Operations-Object möglichst schnell zu erreichen.*”

Den 27. Juli waren alle voorbereidingen genomen om de grens over te trekken, wat aanvankelijk op den 28. was bepaald, waartoe reeds den 27. 's middags de noodige voorloopige bevelen per telegraaf aan de troepen werden gezonden, die niet bij *Brod* vereenigd waren. Het definitieve bevel tot den overgang zou later per telegraaf aan de divisien worden gezonden, als daartoe van *Weenen* de order was ontvangen, waar men nog steeds de hoop koesterde, dat de Porte overeenkomstig de bepalingen

van het verdrag, de noodige instructiën zou geven aan de Turksche autoriteiten in *Bosnië*, voor den geregelden loop der bezetting door de Oostenrijkers. — De Porte, die steeds getoond heeft, meesterlijk de kunst te verstaan, de uitvoering van al hare verplichtingen ad calendas graecas te verschuiven, trachtte ook nu het daarheen te leiden. — Natuurlijk werd zij daarin krachtig ondersteund door de invloedrijke organen van de heerschende politieke partijen in Oostenrijk, aan welke een weerstand, welke de regeeringspolitiek in gevaar bracht, zeer welkom was.

De Oostenrijksche regeering liet zich ditmaal echter niet met een kluitje in het riet sturen; de uitgebroken opstand in *Sarajevo* en de omstandigheid dat de topografische toestanden en het klimaat dringend eischten, dat uiterlijk tegen het einde van October, de troepen geene marschen meer behoeften te doen, maar voldoende onder dak waren gebracht, en dat behoorlijk voor hunne verpleging gedurende den winter was gezorgd, maakte elken dag uitstel hoogst nadeelig voor de Oostenrijkers, te meer omdat bij de groote uitgebreidheid van het te bezetten gebied, het tijdstip voor den aanvang der operatiën met het begin van Augustus reeds vrij laat was.

Om die reden, wachtte de Oostenrijksche regeering, zeer te recht, niet op het einde der onderhandelingen, maar gaf zij de order tot het overtrekken der grenzen, die den 28. Juli 's avonds ten 6 ure in het hoofdkw. *Brod* aankwam. — Met het oog op het gevorderde uur van den dag, gaf *Philipporic* per telegraaf order aan de troepen van het 13. legerkorps, die wegens den gedurende drie dagen gevallen regen, nog in hunne kantonementen waren gelaten, om den volgenden dag (29 Juli) alleen hunne voorhoeden, den 30. echter het gros over de grenzen van *Bosnië* te brengen. — Die bevelen wezen volgens het vroeger aangehaalde marschtableau, de VII. divisie aan, om den 8. Aug. *Travnik*, de XX. (40 inf.-brig. enz.) om den 5. Aug. *Tuzla* te hebben bezet. Den 29. Juli gingen dienvolgens de Oostenrijksche voorhoeden bij *Šamac*, *Brod*, *Alt-Gradiska* en *Kostajnica* over de *Sava* en *Una* binnen *Bosnië*.

Volgen wij in de eerste plaats den marsch van de hoofdcolonne

door het dal der *Bosna*. De dispositie van den veldtuigmeester *Philippovic'*, bepaalde den bouw eener pontonbrug over de *Save* bij *Brod* door een klein bruggehoofd gedekt; den overtocht der 1. berg-brig. (Kol. v. *Polz*) op 29 Juli en het betrekken van een bivak ten Z. van *Turksch-Brod* door voorposten beveiligd. — De 2. en 3. berg-brig. zouden den 29. naar *Brod* marcheeren en den 30. over de *Save* trekken. Het munitiepark der divisie en de verplegingstrein N° 6 moesten eveneens naar *Brod*, terwijl de cavalerie en de geneeskundige inrichtingen den 29. in de kantonnementen bleven.

Het 27. bataljon jagers en 1 peloton huzaren Fried. Carl v. Pr. N°. 7 worden overgezet, en bezetten de Turksche Karaula en huizen aan den oever en in *Turksch-Brod*; te 6½ uur begint de bruggebouw en ongeveer te 9¼ uur is de brug over de aldaar gemiddeld 315 M. breede en 4 M. diepe *Save* gereed. Hierna ging het 52. regt. inf. daarover, te 10 uur gevolgd door de rest der voorhoede-brigade welke om 11 uur het bivak ten ZO. van *Turksch-Brod* betrok; de Turksche bezetting (45 man Redifs of landweer) werd ontwapend en geïnterneerd. — Reeds op dien dag kregen de technische troepen een hoewel slechts zeer flauw denkbeeld, van de groote krachtsinspanningen die later van hen zouden worden gevorderd. Op den rechter oever der *Save* werden door hen twee knuppelwegen (*Prügelhoeje*) ter lengte van 570 M. voor zware voertuigen aangelegd. — De 2. berg-brigade (kol. *Lemaic'*) van *Oriovac* en *Slatinik* en de 3. berg-brigade (G. M. *Müller*) van *Trnjani*, *Garcin*, en *Topolje* kwamen te *Brod*. De 39. inf.-brig. (G. M. *Kaiffel*) die den 27. bij *Cajkovci*, *Prpolje*, *Strizivojna* en *Stupnik* zich had vereenigd, rukte den 29. Juli naar *Trnjani*, *Selna* en *Garcin*.

's Avonds kwamen in het hoofdkwartier de berichten aan, dat de troepen der VII. div. bij *Kostjanica* en *Alt-Gradiska*, die der XX. bij *Samac* eveneens den rivierovergang hadden bewerkstelligd.

Den 30en Juli 's morgens to 5 uur ging de voorhoede-brigade (kol. v. *Polz*) uit het bivak bij *Turksch-Brod* naar het 20,5 K. M. daarvan verwijderde *Dervent*, met ½ bataljon linker- en ¼ bataljon rechter-flankdekking op marsch. — De

2. berg-brig. (kol. *Lemaic'*) trok te 5 uur voorm. over de *Sava* en was 1 uur daarna op den anderen oever. Het hoofd der 3. brig. (G. M. *Müller*) kwam hier om 7½, de staart om 8 uur v. m. aan. — Gedekt door de 1. brig. werd de marsch naar *Dervent* voortgezet. Elke brigade moest behalve de zijdekkingen der voorhoede, zich zelfstandig in de linker flank over de geheele lengte harer colonne door detachementen dekken. De voorste flankdekkingen zouden de gevolgde wegen markeeren, eventueel aan vertakkingen dubbele posten achterlaten. De slechts 20,5 K. M. lange tocht duurde ongeveer 10 uur, en was zeer bezwaarlijk ten gevolge der groote hitte, gebrek aan water en het oponthoud door beschadigde bruggen veroorzaakt. Tusschen 2 en 4½ uur n. m. kwamen de drie brigaden in zeer uitgeputten toestand in 't bivak bij *Dervent* aan. Hoewel de marsch tot aan de groote rust vlot was geschied, werd daarna door de verzen-gende zonnehitte de afmatting zoo groot, dat niettegenstaande alle maatregelen voor 't gemak der troepen genomen en de veel-vuldige rustpoozen, de divisie bij hare aankomst te *Dervent* eenige honderden achterblijvers telde, die in den namiddag en avond eerst aankwamen; 11 man waren echter gedurende den marsch bezweken ten gevolge van zonnesteek (*Hitzschlag*). Nauwelijks waren de bivakvuren aangelegd, of te 8 uur 's avonds brak een hevig onweer over het bivak uit, gevolgd door een wolkbreuk die tot 11 uur 's nachts duurde en om 2 uur 's morgens met dezelfde hevigheid zich herhaalde; de bivak-vuren werden uitgedoofd en de troepen konden het eten niet bereiden. De bruggen werden vernield en de weg *Brod—Dervent* was zóó onbruikbaar geworden, dat de verplegingstrein der I. linie, niet tot de bij *Dervent* bivakkeerende troepen kon komen. De 39. inf.-brig. kwam den 30. Juli van *Garcin* en omtrek, te *Brod* aan.

Ten gevolge van den storm en regen, waardoor de communicatiën verbroken, wegen en bruggen waren vernield, moest worden afgezien van het plan om den 31. den marsch naar *Poca* (gelegen aan den weg *Dervent—Kotorsko* ongeveer 5 K. M. van laatstgenoemde plaats) voortzetten en alle krachten worden ingespannen tot het herstel der vernielde communicatiën.

Een verkenningsdetachement werd alleen in den namiddag uitgezonden, namelijk den kapitein v/d gen. staf *Millinković* met het 5. esk. huzaren N. 7, (onder ritm. v. *Puczona*) om vertrouwbare berichten intewinnen omtrent den toestand van de door den regen vernielde wegen in het dal der *Bosna*, om in de plaatsen aan den weg gelegen, proclamatiën te verspreiden en het volk voortebereiden op de komst der Oostenrijksche troepen. Bovendien zou *Millinković* in de grootere plaatsen *Doboj*, *Maglaj* en *Žepče* verplegingsvoorraad bijeenbrengen, waartoe hem een officier der intendance met 20000 florijnen werd medegegeven. Aanstands zullen wij het lot van dit verkenningsdetachement leeren kennen.

De 39. inf.-brig. ging 's morgens over de *Save*, die door den gevallen regen 1 M. was gewassen, waardoor de overtocht niet zonder bezwaren geschiedde en de laatste afdeelingen der treins eerst 's avonds om 6½ uur op den anderen oever waren overgebracht. Dienvolgens kwamen de troepen der 39. inf.-brig. nog te *Han-Luzani* (6 K. M. ten N. van *Dervent*) aan, maar moesten de treins daarachter langs den weg overnachten.

In den nacht van 31 Julij op 1 Aug. had de regen de wegen en bivaks in modderpoelen herschapen; onophoudelijk bleven de technische troepen aan 't werk, die door het herstellen van 3 bruggen, 20 duikers en den aanleg van een waterloop ter lengte van 100 passen, den weg *Dervent—Brod* in zooverre hadden hersteld, dat op 1 Aug. de geregelde toevoer van *Brod* weder kon geschieden. De verplegingstrein kwam dan ook langzamerhand bij *Dervent* aan en was te 5 uur n. m. (1 Aug.) achter de VI. div. in het bivak. — Twee comp. technische troepen werden dien dag reeds vooruitgezonden naar *Modran*, waar de weg *Dervent—Kotorsko* met zeer steile hellingen over een 296 M. hoogen bergtop van de *Krnin planina* voert, ten einde den 2. Aug. den naar *Kotorsko* vertrekkenden trein van het 1. echelon behulpzaam te zijn, bij het opgaan dier hellingen. De 39. inf.-brig. voegde zich den 1. Aug. bij de andere troepen te *Dervent*. — *Philippović* wil nu den marsch in kleinere echelons voortzetten. „*Die Schwierigkeiten*,“ zoo lezen wij in het werk van de Oostenr. *Abtheilung für Kriegs-*

geschichte des K.K. Kriegs-Archivs, „welche sich auf der Strasse Dervent-Kotorsko in Folge der grossen Steigung bei dem Flan Marica“ (nabij Modran), „der Bewegung entgegenstellten, sowie die Nothwendigkeit, bis Kotorsko in einem Zuge zu marschiren, da bei Foca kein Wasser vorhanden, machten eine Untertheilung des I. Staffels der Haupt-Colonne unerlässlich.“

Dienvolgens werd de hoofd-colonne in 4 echelons verdeeld; het eerste bestaande uit het hoofdkwartier van het korps, de 3. berg-brigade, (G. M. Müller) één esk. huzaren, één comp. pioniers en de noodige treins, ging den 2. Aug. naar *Kotorsko*; dit zou den 3. Aug. gevolgd worden door het 2. echelon samengesteld uit den staf der VI. div., de 1. berg-brig. (Kol. v. Polz.), één comp. pioniers en één esk. huzaren, benevens de treins; daarachter op twee uur afstands het 3. echelon, gevormd uit de 2. berg-brig., één esk. huzaren, één comp. genietroepen en de treins. Elk echelon moest zijn geheelen trein meêvoeren. Eindelijk zou den 4. Aug. als 4. echelon de 39. inf.-brig. (G. M. Kaiffel), met $\frac{1}{2}$ comp. genietroepen, de verplegings-colonne dier brigade en een deel van het veld-verplegings-magazijn van *Dervent* naar *Kotorsko* volgen.

Vóór den afmarsch van *Dervent* op 2 Aug. had *Philippovis'* bericht ontvangen, omtrent de bezetting van *Banjaluka* en *Novi* door de VII., van *Turksch-Samac* door de XX. div. Tevens had hij vernomen, dat de opstandelingen in *Sarajevo* zich geheel hadden meester gemaakt van het gezag, de geregelde troepen gedwongen hadden *Sarajevo* te verlaten, terwijl de Oostenrijksche consul daaruit was verdreven.

Groot was de vertraging onderhevig aan den marsch van *Dervent* naar *Kotorsko* op den 2. Aug., die over een op vele plaatsen zeer slechten weg, langs en over de hellingen van de *Kruin-planina* moest geschieden. Te $4\frac{1}{2}$ uur v.m. van *Dervent* gegaan, kwam de voorhoede der 3. berg-brigade eerst te 2,20 uur te *Kotorsko* aan, alzoo na een marsch van 10 uren voor een afstand van $22\frac{1}{2}$ K.M. De korps-art. kon zelfs voor het vallen van den nacht niet te *Kotorsko* komen.

Twee compagnien technische troepen werden, onder dekking van een compagnie inf. terstond vooruitgezonden om de bruggen

en duikers op den weg van *Kotorsko* naar *Dobaj* te herstellen; hieraan werd onder hevigen regen het overige gedeelte van den dag en zelfs een groot deel van den nacht gewerkt. De toestand was dan ook zoodanig dat *Philippovic'* reeds den 2. Aug. uit *Kotorsko* een telegram naar *Weenen* zond, waarin o.a. gewezen werd op de buitengewone krachtsinspanning dag en nacht van de technische troepen gevorderd, welke op den duur niet was vol te houden, waardoor eene versterking dier troepen dringend noodzakelijk werd. Tevens voegde hij daarbij, dat de rijksvoertuigen en bespanningen in *Bosnië* weinig bruikbaar, de voertuigen van het land tamelijk voldoende waren.

Het herstellen van vier groote en acht kleine bruggen op den weg naar *Dobaj* was oorzaak dat het 1. echelon den 3. Aug. eerst te 1½ uur nam. op marsch ging naar *Dobaj* (afstand 16,5 K.M.).

Hadden tot dusver alleen de natuurkrachten zich tegen het geregelde vooruitrukken der Oostenrijkers gekeerd, weldra zouden zij ook den ernstigen tegenstand van de opstandelingen ondervinden.

Halfweg *Kotorsko-Dobaj* ontmoette het hoofdkwartier dat aan de spits der 3. berg-brig. reed, eenige vluchtende huzaren van het eskadron dat met den stafkapitein *Millinkovic'* den 1. Aug. door het dal der *Bosna* was vooruitgereden. (Zie hierboven blz. 446).

Onmiddellijk werden bij het 1. echelon maatregelen genomen, ten einde beter in de beide flanken gedekt te zijn; het kwam echter ongestoord te *Dobaj* aan, terwijl het 2. echelon van *Dervent* naar *Kotorsko* ging, het 3. echelon twee uur later het bivak aldaar betrok. Om een nachtelijken aanval op de bivaks te verijdelen, werden de veiligheidsmaatregelen aanzienlijk vermeerderd.

De korpsartillerie was nog bij *Modran* om den verplegingstrein behulpzaam te zijn bij de zeer steile hellingen van den weg over de *Gazdica*, den 296 M. hoogen top ten Z. van *Modran* gelegen.

De 39. inf.-brig. hield te *Dervent* rustdag.

Alvorens de hoofdcolonne verder te volgen, moeten wij eerst

mêddeelen, wat met het verkennings-detachement onder *Millinković* inmiddels is voorgevallen. Volgens de bekomen opdracht was dit detachement, den 1./ Aug. van *Dervent* naar *Doboj* / M. gegaan. 's Nachts was het gealarmeerd, waarom den 2. Aug. eerst te 1 uur 's nam. de marsch naar *Maglaj* werd voortgezet. Te 6 uur 's nam. hier aangekomen, werd het detachement welwillend door de overheden ontvangen en bivakkeerde het op den linker oever der *Bosna* bij *Maglaj*, dat met uitzondering van een viertal huizen, waaronder een herberg (*Han*) op den rechter oever is gelegen. Den 3. Aug. voerde de marsch naar *Žepče*, alwaar volgens berichten, een 3000 man sterke bende opstandelingen, zich tot wederstand zou hebben vereenigd.

Tot verkenning der streek en van het vereenigingspunt der opstandelingen, ging het detachement naar *Žepče* vooruit. De voorhoede stiet ten N. dezer plaats op den vijand en geraakte afgezeten in een vuurgevecht met dezen, die met overmacht de flanken en den rug van de Oostenrijksche voorhoede bedreigde.

Deze ontving nu order naar het gros terugtegaan, terwijl tot den terugtocht werd besloten, die onder een hevig vuur der opstandelingen geschiedde, welke nu uit de bosschen langs den weg naar *Maglaj* te voorschijn kwamen. Bij deze plaats gekomen, werd op de inmiddels vooruitgezonden beide voertuigen hevig geschoten, ook met geschut van uit het bij *Maglaj* gelegen kasteel. Daar een uitwijken van den weg door het terrein niet raadzaam was, moest men in den snelsten gang onder het vuur trachten door te komen. Onder een snelvuur des vijands van den rechteroever werd nu in galop doorgereden; het treffen en vallen van een paard, dat voor een der wagens gespannen was en een nagenoeg rechthoekige bocht in den weg, veroorzaakten dat zeer vele huzaren tegen den grond stortten. Voortdurend van de beide *Bosna*-oeveren beschoten, kwamen de overblijfselen van het eskadron, om 5 uur 's nam. bij de voorhoede aan de *Usora* (zuidelijk van *Doboj*) aan. Van de 144 ruiters waren nog slechts 56 bijeen; in de eerstvolgende dagen voegden zich nog 43 bij hun korps, zoodat het detachement een verlies had geleden van 45 man; een luit. der huzaren en de officier der intendance

werden gedood, de kas met 20000 florijnen viel in handen der opstandelingen.

De verraderlijke overvalling bij *Maglaj* verschafte de zekerheid dat de aanvankelijk vreedzame marsch in *Bosnië* op weerstand zou stuiten en met geweld moest worden voortgezet. Hierom besloot *Philippovic* voortaan in compacte massa's en voortdurend gevechtsvaardig vooruit te gaan. Met ongeregelde vijandelijke scharen tegenover zich, die nu eens zich vereenigen, en kort daarna weder naar de woningen, oogenschijnlijk met vredelievende gezindheid verdwijnen, scheen het *Philippovic* noodig toe, ook door alle eigenaardigheden van een guerilla-oorlog in een boschrijk en slecht begaanbaar bergachtig land, met slechts een berijdbaren weg in het dal der *Bosna*, om van af 4 Aug. in gevechtsorde vooruit te rukken. (gevechtsmarsch).

Hiertoe zou de beweging in breed front geschieden, alzoo met betrekkelijk sterke flankdetachementen, die het ongehinderde vooruitrukken der hoofd-colonne langs den dalweg mogelijk maakten en tevens eene goede verdeeling der strijdkrachten veroorloofden ingeval van eene vijandelijke ontmoeting. Met het oog op de ontzaglijke bezwaren waarmede de beweging der flank-colonnes gepaard zoude gaan, moesten bovendien de uren van afmarsch zoodanig worden geregeld, dat in den loop van den dagmarsch de flank-colonnes op gelijke hoogte kwamen als de colonne in het midden. Deze waren de leidende gedachten, welke voor het vervolg aan de marsch-dispositiën ten grondslag lagen.

Volgens *Vincenz von Haardt*: „*Die Occupation Bosniens und der Herzegovina*,” werd ook nog vóór den afmarsch op 4 Aug. het standrecht afgekondigd, voor alle door de Oostenrijkers bezette gedeelten van het land. Hieraan zouden onderworpen zijn: 1°. alle misdaden tegen de Oostenrijksche krijgsmacht, als: verandering of deelneming aan die verandering van de uitoefening van militaire plichten, spionneering, heulen met den vijand of met iemand, die het voornemen heeft de Oostenrijksche troepen te schaden; 2°. moord; 3°. roof; 4°. brandstichting en 5°. verzet en opstand. Wie zich aan die misdaden schuldig maakt komt terstond voor den krijgsraad en wordt ten strengste gestraft.

Den 4. Aug. rukte de 3. berg-brigade vooruit; 2 bataljons en $\frac{1}{2}$ berg-batterij werden zoowel in de rechter als linker flank gezonden; de rechter colonne onder kolonel v. Kinnart, zou van *Doboï* naar *Tesanj*, de linker onder luit.-kol. v. Pittel over de *Bosna* gezet, over de hoogten naar den weg *Gračanica-Maglaj* tot ter hoogte van *Kosna* op den rechteroever, vooruitgaan. De hoofdcolonne waarbij volgens bekomen bevel, de 1. berg-brig. (kol. v. Polz) zich had gevoegd, rukte langs den weg *Doboï—Maglaj* onder dekking eener voorhoede van 2 bataljons en 4 stukken berggeschut naar *Kosna*.

Door den regen ook in den nacht van 3 op 4 en den 4. gevallen, waren de wegen zeer slecht, vele duikers vernield en de beken overgelopen. Twee comp. technische troepen onder bedekking van inf. vooruitgeschoven, hadden gestadig gewerkt tot het herstellen der groote brug over de *Usora* en tot verbetering der wegen; eerst tegen den middag was dit voldoende geschied voor het gebruik der troepen.

De linker-flankdekking (luit.-kol. v. Pittel) ging met zeer vele bezwaren bij *Doboï* over de *Bosna*; de overtocht met een enkele pont duurde van 's morgens 4 tot 's namiddags 3 uur; de rechter-flankdekking (kol. v. Kinnart) was den 4. te 12 $\frac{1}{2}$ uur 's nam. op marsch gegaan naar *Tesanj*, de hoofdcolonne ging te 11 uur uit het bivak op weg naar *Kosna*; slechts langzaam ging die marsch vooruit, terwijl al zeer spoedig de marschorde en ook de verbinding met de flankdetachementen verloren ging. Ongeveer 5 K.M. ten N. van *Kosna* stiet men in dien toestand op vijandelijke afdeelingen, die ongeveer te 4 $\frac{1}{2}$ uur 's nam. een levendig vuur op de voorhoede gaven.

Een omvattende aanval op den linkervleugel der ongeveer 4000 pas lange en zeer gunstig gelegen stelling der insurgenten, ondersteund door het vuur van de linkerflankafdeeling op den rechteroever der *Bosna*, noopte hen te 7 uur 's avonds tot ont-ruiming der stelling. Het vuren was te 8 uur geheel tot zwijgen gekomen, terwijl van eene vervolging des vijands geen sprake was wegens de afgematheid der troepen, en het vallen der duisternis in het zeer boschrijke en bergachtige terrein, waarop hinderlagen zoo gemakkelijk te stellen zijn. Het reserve-reg. n°. 27 had bij

dit gevecht, voornamelijk in de voorste linie gestreden en was het eerste in de vijandelijke stelling gekomen. Om en bij *Kosna* werd het bivak betrokken, het linker-flank-detachement bleef aldaar op den rechter oever. De rechter-flankdekking kwam door het slechte weêr en de hoogst gebrekkige wegen, eerst te 8½ uur 's av. bij *Tesanj* aan, alwaar zij in het bivak kwam. De overige afdeelingen der VI. div. sloten in den loop van den dag te *Doboj* op, de 39. inf.-brig. ging van *Dervent* naar *Kotorsko*.

In dezelfde orde als den 4. zou den 5. de marsch naar *Maglaj* plaats hebben; het rechter-flank-detachement van *Tesanj* voortrukken en bij eventuele ontmoeting des vijands bij *Maglaj*, dezen in linker-flank en rug aanvallen. Het det. v. *Pittel* bleef den rechter oever volgen naar *Maglaj*. Onder stroomen regen, die reeds gedurende den nacht de troepen belet hadden in de tot modderpoelen herschapen bivaks te rusten, werd te 8 uur v. m. de marsch naar *Maglaj* begonnen. De hoofdcolonne kon door den slechten weg slechts zeer langzaam vooruit, waardoor de voorhoede der linker zijcolonne, welke laatste gedurende den marsch, alleen door de signaal-afdeeling met de hoofdcolonne in verbinding was, reeds te 1½ uur voor het, op den rechter oever gelegen en door den vijand bezette *Maglaj* stiet, terwijl de voorhoede der hoofdcolonne eerst te 3 uur op den linker oever aldaar aankwam. De colonne v. *Pittel* viel terstond *Maglaj* aan, terwijl de voorhoede der hoofdcolonne de op den linker oever zijnde opstandelingen aantastte. — Kolonel v. *Kinnart* viel deze bovendien om 3,40 uur geheel in den rug aan, waardoor de opstandelingen met vrij aanzienlijke verliezen tot den terugtocht werden gedwongen. Ongeveer gelijktijdig had de colonne v. *Pittel* het thans nagenoeg geheel verlaten *Maglaj* bezet. — Hoogst belangwekkend is de marsch van de colonne v. *Kinnart* op dezen dag, langs een slecht bergpad, man voor man, terwijl een sterk gezwollen beek tienmaal moest worden doorwand en eens hiertoe de batterij-paarden en lastdieren afge- laden en afgezadeld, de stukken, affuiten, munitie en draag- manden over een zeer smal in den rotswand loopend pad, dat op enkele plaatsen geheel afgebroken was, gedragen en de paarden enz. door de beek gevoerd moesten worden.

Het gevecht was om 5 uur 's av. geeindigd en de VI. div. betrok met de 1. en 3. berg-brig, die daaraan deel hadden genomen het bivak bij *Maglaj*; de 2. berg-brigade bleef bij *Doboj*, terwijl de korpsart. aldaar aankwam en de 39. inf.-brig. bij *Kotorsko* den 5. verbleef.

De uitputting der 1. en 3. brigaden, de noodzakelijkheid om de verplegingscolonnes die door de slechte wegen nog achter waren, te doen opsluiten, noopten den Veldtuigmeester, de beide genoemde brigaden op den 6. bij *Maglaj* te doen rusten en de 2. berg-brig. hierheen te brengen, om daar voorloopig te blijven tot dekking van de korpsart., munitieparken, verplegingstrein en reserve-inrichtingen van het korps. De 39. inf.-brig. die in *Doboj* en *Maglaj* elk een half bataljon tot etappe-troepen moest plaatsen, zou de 2. berg-brigade in laatstgenoemde plaats aflossen.

De toenemende uitbreiding van den opstand en de talrijker wordende gewapende benden in den rug der vooruitgerukte troepen, deden de vrees ontstaan voor strooptochten in *Croatië* en *Dalmatië*. De XXXVI. div. op de operatie-basis, werd hierom nu op oorlogsvoet gebracht, terwijl *Philippovic* zoo noodig, reeds terstond over troepen dier divisie mocht beschikken tot bezetting der etappenlijnen op het operatie-tooneel.

De I. div. te *Wenen* en de IV. div. hadden bevel ontvangen, op vredesvoet van af 8. Aug. naar *Croatië-Slavonië* te rukken; drie compagniën technische troepen ontvingen bovendien een dergelijke order.

De Oostenrijksche regeering scheen nu hare hoop op eene vredelievende bezetting te hebben opgegeven, zelfs had de Oostenr. consul van *Nova-Brčka* bericht, officieele mededeeling van de Turksche overheid aldaar te hebben ontvangen, dat de Sultan het binnenrukken der Oostenr. troepen niet veroorloofde en last had gegeven, om weerstand te bieden.

Onder zeer vele bezwaren en telkens door vijandelijke benden verontrust, waren de bovengenoemde afdeelingen den 6. naar *Maglaj*, resp. *Doboj* gerukt. Een peleton huzaren reeds vroeger uit *Kotorsko* naar *Gracanica* gezonden, tot verbinding met de XX. div., werd door de opstandelingen aangevallen en moest

onverrichter zake, langs omwegen naar het bivak der 2. brig. bij *Dobaj* terugkeeren. De 39. inf.-brig. kwam hier den 6. Aug. aan.

De opstandelingen naar *Žepce* teruggetrokken en door nieuwen toevoer uit het Zuiden versterkt, zouden volgens ingekomen berichten, ten N. dezer plaats in eene gunstige stelling weder weerstand bieden. *Philippovic* gelastte dat de marsch op 7. Aug. weder in drie colonnes zoo plaats hebben; de middelste onder v. *Tegetthoff* ten 10 ure v. m. langs den hoofdweg die het dal der *Bosna* tot *Žepce* verlaat, en over een uitlooper van de *Javorie planina* heenvoert. De rechter colonne (kol. v. *Kinnart*) zou te 5 uur v. m. van *Caglovica* (Zuidelijk van *Tesanj*) over *Noviseher* vooruitgaan, de linker colonne (lt. kol. *von Pittel*) bij *Maglaj* over de *Bosna* naar den linker oever terugkeeren en te 8 uur v. m. over de linker dalvlakte naar *Žepce* rukken. De 2. berg-brig. bleef den 7. te *Maglaj*.

Reeds te 8½ uur kreeg v. *Kinnart* (reserve-reg. N°. 47 en ½ berg-batterij N°. 1/IV) nabij *Noviseher* voeling met den vijand, die, door het vuur van het berggeschut terugtrok, waarna die colonne te 11½ uur ten Z. van die plaats aangekomen, aldaar bleef om de hoofdcolonne intewachten. Om 12 uur ontwikkelden zich echter sterke vijandelijke afdeelingen, van geschut voorzien, die overmachtig bleken te zijn, tegenover de colonne v. *Kinnart*, waardoor deze zich niet dan met zeer veel inspanning in hare opstelling kon staande houden, toen tusschen half een en een uur ook de voorhoede der hoofdcolonne op het gevechtsveld aankwam. De insurgenten ongeveer 7000 à 8000 man, waarbij 2 Redifbataljons, volgens sommigen zelfs 10000 man sterk, boden echter in de domineerende stelling, versterkt door een karaula en ondersteund door eene goed bediende artillerie met 4 stukken, hardnekkig weerstand, zoodat om 3 uur de Oostenrijkers nog zeer weinig terrein hadden kunnen winnen, toen een hevige slagregen aan de beide strijdende partijen een wapenstilstand van een kwartier gebod, gedurende welken het vuur van beide zijden zweeg. De opstandelingen hadden daarvan gebruik gemaakt, om eene meer achterwaartsche en tevens nog voordeeliger stelling te bezetten. De vooruitrukkende Oostenrijkers

werden hieruit en uit een tweede karaula, ongeveer te 4½ uur n. m. met een hevig snelvuur ontvangen, anderhalf uur later hadden echter de Oostenrijkers die positie zóó omvat, dat een terugtocht alleen onder de grootste verliezen kon geschieden. De Turken wuifden hierop met witte doeken en wierpen tot teeken hunner onderwerping de geweren weg. Een Anatolisch Redifbataljon met zijn majoor, 6 kap., 11 mindere off. en 360 man legde bij de karaula de wapens neer en werd in krijgsgevangenschap door een comp. Oostenrijkers naar *Maglaj* gebracht. De bedoelde bat.-command. deelde mede, dat hij tot tegenstand gedwongen was geworden en dat een ander Redifbataljon heden ook in de gelederen der insurgenten had gestreden. De rechter colonne v. *Kinnart* had de beweging der Oostenrijkers ondersteund, maar was eerst bij de karaula aangekomen, na hare overgave aan de hoofdcolonne. — De linker colonne v. *Pittel* had, na met veel bezwaren, van of 8½ uur v. m. te zijn vooruitgerukt, om 4 uur n. m. een zeer verbitterd gevecht te leveren. Ook haar gelukte het echter doortedringen, terwijl eenige afdeelingen der hoofdcolonne na het nemen der karaula zuidelijk gezonden, de opstandelingen, die tegenover de colonne v. *Pittel* stonden, tusschen twee vuren zouden gebracht hebben, waarop zij de *Bosna*, toen aldaar doorwaadbaar, overtrokken en in het gebergte verdwenen.

Žepce met het kasteel, werd door den vijand verlaten gevonden; de hoofdcolonne betrok te 6½ uur 's avonds het bivak ten N. dier plaats, de linker colonne sloot zich te 10¼ uur 's av. hierbij aan, eveneens de rechter colonne v. *Kinnart* om 10¾ uur, zoodat de 1. en 3. berg-brig. nu in haar geheel bij *Žepce* waren vereenigd, waar de 2. berg-brig. zich den 8 Aug. daarbij zou voegen.

Het gevecht van *Žepce* was gewichtig in zijn gevolgen; de vijand was hierdoor zóó geschokt dat hij niet beproefde het sterke *Vranduk* te bezetten, waarvan geheel *Bosnië* wonderen verwachtte. Integendeel, hij trok zoo spoedig mogelijk terug over *Zenica* naar *Busovaca* en *Visoka*, gedeeltelijk zelfs naar *Sarajevo*. — 400 gevangenen, vele wapens, munitie en verplegingsvoorraad vielen den Oostenrijkers in handen; dezen verloren 5 dooden; 32 man waren gewond en 1 vermist.

Daar de verplegingscolonnenn door het slechte weder en de onbruikbare wegen, den 7. nog niet bij *Žepče* waren aangekomen, gaf *Philippović*, ook tevens om de groote vermoeidheid der troepen, hun den 8. en ook den 9. Aug. rust.

Zijn door ontvangen berichten versterkte vermoeden omtrent een ernstigen weerstand, in het zoo gemakkelijk te verdedigen defilé van *Vranduk*, werd ongegrond bevonden. De marsch daaraan op den 10. en 11. Aug. weder in drie colonnes uitgevoerd, de rechter colonne onder G. M. *Müller*, nu echter veel sterker, de linker colonne r. *Pittel* even als vroeger weder op den rechter oever der *Bosna*, ondervond vooral voor de beide flankcolonnes wel zeer vele bezwaren, maar nergens eene vertraging door den vijand, ten gevolge waarvan de VI. div. den 11. Aug. nog voorbij *Vranduk* tot *Zenica* vooruitging; de 39. inf.-brig. kwam te *Žepče*.

Den 11. Aug. bezette de VII. div. met hare hoofdmacht *Travnik*; hierdoor was de vereeniging der langs beide operatielijnen *Brod—Maglaj—Zenica* en *Gradiska—Banjaluka—Travnik* concentrisch vooruitrukkende divisien van het 13e legerkorps nagenoeg tot stand gekomen, en kon de VI. divisie door den weg die 1 K. M. westelijk van *Zenica* naar *Vitez*, naar den weg *Travnik—Sarajevo* voert, met de VII. zich in verbinding stellen.

Een belangrijk voordeel was tot dusverre reeds door de VI. en VII. divisie verkregen; de voornaamste hindernissen van de aan defiléen zoo rijke en tot verdediging zoo bijzonder geschikte dalen der *Bosna* en *Vrbas*, met hunne talrijke, gedeeltelijke natuurlijk, gedeeltelijk kunstmatige dalversperringen waren overwonnen en een groot gedeelte van het land met de grootere steden was bezet.

Het object der operatiën, *Sarajevo*, lag nog ongeveer 70 K. M. of 5 dagmarschen van de positiën verwijderd, welke de Oostenrijkers den 11. hadden bezet, tusschen de *Lasva* en *Bosna*. Inmiddels hadden de troepen, vooral met het oog op de zeer groote hindernissen voor de beweging en de handelingen des vijands, reeds groote afstanden doorloopen. — Zoo had de VII. div. van 31 Juli—11 Aug., alzoo in 12 dagen ongeveer 192 K. M., dus dagelijks 16 K. M. afgelegd; de VI. div. met

het hoofdkwartier van het korps van 31 Juli—11 Aug., in 13 dagen 157 K. M., gemiddeld 12 K. M. daags. De XX. div., die door zeer moeilijk terrein en ongunstige omstandigheden den strijd moest voeren, legde den afstand tusschen *Samac* en *Tuzla*, 99 K. M. in 9 dagen af (1—9 Aug.) alzoo 11 K. M. dagelijks.

De rustdagen op 12 en 13 Aug. waren weder zeer welkom, daar op die dagen de treins en alle andere achtergebleven afdeelingen opsloten, terwijl de zoo even genoemde verbindingsweg *Zenica—Vitez* door eene afdeeling der 3e berg.-brig. bezet en voor het gebruik hersteld werd.

Inmiddels was van den luit. veldm. *Szápáry* het zeer ongunstige bericht, gedateerd 10 Aug., ontvangen, dat deze op den 9. en 10. bij *Tuzla* een hevig gevecht had geleverd, waardoor hij genoodzaakt was naar *Gracanica* terugtetrekken, terwijl hij verzocht bij *Dobaj* een brug over de *Bosna* te doen slaan, waardoor hij van levensmiddelen en munitie van die plaats, kon voorzien worden. — *Philippović* moest nu kiezen tusschen een der beide volgende maatregelen, namelijk, óf den tot den terugtocht gedwongen linker vleugel van het 13. legerkorps krachtdadig te hulp komen en zijne offensieve beweging naar *Sarajevo* voorloopig geheel staken, óf rekenende op de versterkingen welke van de basis konden worden gezonden, het offensief tegen het brandpunt van den opstand, *Sarajevo* met kracht voortzetten. Hij overwoog dat indien een der brigaden van *Zenica* terugkeerde naar *Dobaj*, zij zeer zeker te laat zou komen, om het evenwicht in het *Spreca*-dal te herstellen, zoowel als om de bedreigde etappenlinie in het dal der *Bosna* te dekken, daar de afstand *Zenica—Dobaj* 80, (met de bezwaren aan de beweging voor voertuigen verbonden minstens 5 à 6 dagmarschen) die tusschen *Dolnja Tuzla* en *Dobaj* slechts 70 KM. is.

Op de 39e inf.-brig. kon niet worden gerekend, omdat deze nagenoeg geheel was opgelost in de bezettingen der etappeplaatsen. De door de nederlaag bij *Žepče* gebroken moed der opstandelingen, zou door de gebeurtenissen in het *Spreca*-dal voorzeker aangewakkerd worden, en elke vertraging in de vooruitgaande beweging een onberekenbare winst voor hen zijn geweest.

„Auf dem Scheidewege angelangt, entweder die vom Hause aus

ergriffene Initiative fortzusetzen, oder eine methodische Kriegführung zu adoptiren," zegt het reeds genoemde officieele werk, „schwankte er keinen Augenblick in seinem Entschlusse. Der Commandirende wählte den Weg des entschiedenen Handelns, des raschen Vorwärtsgehens."

De latere gebeurtenissen hebben bewezen, dat het geluk den stoutmoedige dient; onwillekeurig komen ons hierbij de woorden van von Clausewitz in de gedachten, als hij aan zijn leerling, den Pruisischen kroonprins, zegt:

„Bei allen Operationen welche Sie in einem bestimmten Falle wählen, bei allen Maaszregeln die Sie ergreifen können, bleibt Ihnen immer die Wahl zwischen der kühnsten und der vorsichtigsten. Einige Leute meinen, die Theorie riethe immer zum Vorsichtigsten; das ist falsch; wenn die Theorie Etwas räth, so liegt es in der Natur des Krieges dasz sie das Entscheidendste, also das Kühnsterathen würde; aber die Theorie überlässt es hier dem Feldherrn nach dem Maaszstabe seines eigenen Muthes, seines Unternehmungsgeistes, seines Selbstvertrauens zu wählen. Wählen Sie also nach dem Maasze dieser innern Kraft, aber vergesseu Sie nicht dasz kein Feldherr grosz geworden ist ohne Kühnheit."

Philippovic wijst den G. M. v. Pisztory der 71. inf.-brig. (XXXVI. div.) aan, met alle beschikbare krachten van Brod naar Doboj te rukken en zich aldaar onder de bevelen te stellen van den commandant der XX. div., waaraan bovendien een aanzienlijke voorraad granaten, granaatkartetsen en inf.-patronen uit Brod naar Doboj zou worden gezonden, terwijl voor hare verpleging langs de etappenlijn Brod—Doboj ook op omvattende wijze werd gezorgd. De 39. inf.-brig. zou belast blijven met de dekking der etappenlijn in het dal der Bosna, die aanvankelijk hierin door de 71. inf.-brig. zou zijn afgelost; de eerstgenoemde kwam na weder een comp. inf. als etappetroep in Žepče te hebben gelaten, in den avond van 13 Aug. te Zenica aan. Op dezen dag was de reeds vroeger genoemde Hafiz Pascha, Turksch divisiegeneraal, met eene deputatie uit Sarajevo in het

Oostenrijksche hoofdkwartier te *Zenica* aangekomen, met het doel, om het verdere vooruitrukken der Oostenrijkers tot staan te brengen. *Philippovic* antwoordde hierop, dat de bezetting met goedkeuring van alle groote mogendheden was geschied, ook met die der Porte, en het hem onwaarschijnlijk voorkwam, dat dit, al ware het niet officieel, dan niet langs anderen weg te *Sarajevo* bekend zou zijn, dat hij als soldaat gewoon aan het opvolgen der gegeven bevelen, vooruit gaan en *Sarajevo* binnen weinige dagen bezetten zou. Kon dit niet op vredelievende wijze, dan zou het door kracht der wapens geschieden. De deputatie keerde alzoo onverrichter zake naar *Sarajevo* terug.

De 1. berg-brigade (kol. v. *Villecz*) der VII. divisie, ging ingevolge de ontvangen bevelen van *Philippovic*, den 13. van *Travnik* naar *Vitez*, en werd voorloopig in de ordre de bataille van de hoofdcollonne opgenomen, waardoor deze werd vermeerderd, met 3½ bataljon, 1 peloton ulanen, 1 berg-batterij, sterk 2813 man inf., 33 ruiters en 4 stukken, allen voor vier dagen van levensmiddelen voorzien.

De hoofdcollonne zou nu, met eene brigade der VII. div. vereenigd, de operatiën voortzetten naar het hart des lands, het brandpunt van den opstand, naar *Sarajevo*. Alvorens haar daarheen te vergezellen, zullen wij echter eerst nagaan wat inmiddels bij de andere divisien is voorgevallen. Zijn wij bij de beschrijving der handelingen van de VI. div., eenigszins uitvoerig geweest, dan geschiedde dit hoofdzakelijk om de bezwaren te doen kennen, die overwonnen moesten worden, waardoor alleen een juiste maatstaf voor de beoordeeling kan worden verkregen. De vrees echter, te veel van uw geduld te vergen, M. HH., indien op dergelijke wijze de gebeurtenissen bij de VII. en XX. div. werden geschetst, doet het wenschelijk voorkomen, die voorvallen beknopt mede te deelen, tot beter begrip van het geheel.

Reeds vroeger is medegedeeld, dat de VII. div. naar *Travnik* als object moest marcheeren. *Banjaluka*, een zeer gewichtig punt op den weg daarheen, zou langs twee verschillende wegen worden genaderd. De 2. en 3. berg-brigade onder den divisie-

commandant Wilhelm Herz. v. Württemberg zouden van *Alt-Gradiska*, de 1. berg-brig. van *Kostajnica* over *Kozarac* daarheen marcheeren.

Den 29. trokken de 2. en 3. berg-brig. over de *Save*, den 30. naar *Maglaj*, terwijl zij zonder weerstand van den vijand te ondervinden den 31. te *Banjaluka* aankwamen.

Tot bezetting dezer plaats werd de 3. bergbrig. onder G. M. *Sametz* bestemd, namelijk het 22. regim. inf., de berg-batterij $\frac{2}{X}$, 1 peloton ulanen en $\frac{1}{2}$ berg-munitie-park; het 53. regim. inf. van die brigade werd tijdelijk ingedeeld bij de 2. berg-brigade. Deze vormde nu het gros der divisie.

Den 1. en 2. Aug. verbleven de troepen te *Banjaluka*, waar door tevens de 1. berg-brigade dichter kon opsluiten.

Deze was den 29. over de *Una* en *Unica* bij *Kostajnica* gegaan; het op den rechter oever gelegen *Turksch-Kostajnica* werd onder protest tegen de bezetting, door de Turksche troepen ontruimd, die naar *Prjedor* terugtrokken, terwijl de Oostenrijksche 1. berg-brigade 's avonds het bivak nabij *Novi* betrok.

Den volgenden dag werd de marsch van hier oostelijk voortgezet tot *Petkovac*, 10 KM. van *Novi* verwijderd; den 31. kwam de brigade te *Prjedor*, waar de Turksche bezetting de wapens neerlegde; den 1. Aug. naar *Kozarak*, den 2. naar *Ivajnska* (ongeveer 4 KM. ten Z.O. van *Klecine*) bereikte zij den 3. Aug. *Banjaluka*, alwaar zij den 4. verbleef. Even als de VI. div. hadden alle brigaden der VII. ook zeer veel te lijden gehad van den aanhoudenden regen en de slechte wegen.

De 2. berg-brig. (waarbij het 53. regim. inf.) was intusschen uit *Banjaluka* den 3. en 4. Aug. over *Pavice* tot aan den wegenknoop voorbij *Sitnica* gekomen; hare treins hadden door den steilen moeilijken weg, dezen zóó versperd, dat de 1. berg-brig. den 5. niet in staat was uit *Banjaluka* zuidelijk te marcheeren, zij bleef hierdoor ook dien dag nog in die plaats en kwam den 6. eerst te *Kola*, ongeveer 1 uur ten N. van *Pavice* aan.

Den 5. Aug. stiet de 2. berg-brig. bij *Rogelje* op eene door de insurgenten bezette stelling, die na een hardnekkigen weerstand, door dezen ontruimd werd, waarop ook *Varcar-Vakuf* door de Oostenrijksche brigade werd bezet. De Div.-Comm^t.

die nog geen bericht had ontvangen van het oponthoud der 1. berg-brig., rekende er op dat deze den 5. bij *Pavic* zou aankomen en zond daarheen een order, om den 6. onverwijld die brigade naar *Varcar-Vakuf* te doen komen. De 2. berg-brig. zou dan aldaar rusten en den 7. wilde men met vereende krachten naar *Jaice* rukken, om den weerstand, dien men aldaar volgens de berichten zou vinden, te breken.

Daar van de 1. berg-brig. echter niets werd vernomen, ging de 2. berg-brig. den 7. Aug., zonder haar naar *Jaice*, sterk ongeveer 5000 man en 8 stukken. De insurgenten hadden eene aanzienlijke meerderheid in getalsterkte en ontvingen de Oostenrijkers met geschut- en geweervuur. Het gevecht dat zich nu bij *Jaice* ontspon, is een der weinige gevechten van dezen veldtocht, waarin de opstandelingen tactisch tot het offensief overgingen, terwijl zij beide vleugels, maar vooral den Oostenrijkschen linkervleugel, trachtten te omvatten. De Oostenrijksche troepen hebben zich dan ook hier dapper, tegenover eene talrijke meerderheid, van hunne taak gekweten. Niet alleen werd de omvatting belet, maar het gelukte zelfs den versterkten Oostenrijkschen linker vleugel vooruit te dringen en den vijandelijken rechter vleugel te doen wijken.

Met fanatieke woede vielen de Muzelmannen de Oostenrijksche gelederen aan, wat door hen meerendeels met den dood werd bekocht; snel- en salvovuur braken hun laatste weerstandsvermogen, zoodat 's avonds te 6 $\frac{1}{4}$ uur het kasteel van *Jaice* in handen der Oostenrijkers viel, even als de geheel verlaten stad. Het gevecht van *Jaice* kostte den Oostenrijkers 22 dooden, 173 gewonden; daarentegen vielen hun 5 stukken geschut (waaronder 2 *Krupp'sche* stalen stukken zwaar veldgeschut) een groote voorraad geweren, munitie en bovendien vele gevangenen in handen.

De sterkte der opstandelingen wordt op 6000 man geschat, waaronder eenige bataljons Redifs en eene afdeeling Arnauten. Hunne verliezen waren groot, want hoewel zij al hunne gewonden en een deel hunner dooden hadden meêgevoerd, werden door de Oostenrijkers nog 352 man begraven.

Dit gevecht stond in verband met dat der hoofdcollonne op den zelfden dag bij *Žepče*. De overwinning op beide punten behaald,

was hierom beslissend voor de eerste periode van den veldtocht.

Den 8. rustte de 2. berg-brig. bij *Jaice*, ook den 9. Aug., waar toen de 1. berg-brig. zeer uitgeput aankwam, daar zij ook gedeeltelijk gedurende den nacht, in dit bergachtige terrein 63 KM. in 36 uren had afgelegd.

Den 10. werd in de gevechtsorde, met verschillende colonnes vooruitgerukt, daar de berichten weder weerstand deden vreezen; die vrees bleek echter ongegrond te zijn en de divisie kwam tusschen 4 en 5 uur 's nam. bij *Sesic* aan, ongeveer 7 KM. ten W. van *Runic*.

Eene deputatie uit *Travnik* kwam te *Sesic* en verzocht den Hertog von Württemberg, die stad terstond te doen bezetten, uit vrees dat de insurgenten uit *Sarajevo* haar anders in brand zouden steken. Hoewel het niet mogelijk was, daarheen op dien dag nog infanterie te zenden, ontving kolonel v. *Ther* van het 5. reg. ulanen toch den last, haar met de geheele divisie cavalerie (2½ esk.) te gaan bezetten; te half tien 's avonds kwam die cavalerie te *Travnik* aan, alwaar de VII. inf.-div. den volgenden dag (11 Aug.) feestelijk door de inwoners werd ontvangen. Een op dezen dag gezonden cav.-patrouille over *Vitez* naar *Senica*, berichtte aan *Philippovic* de bezetting van *Travnik*.

Inmiddels hadden talrijke benden insurgenten, zich langs de communicatielijn der VII. div. vereenigd, vooral bij *Kljuc* onder *Ibrahim Beg*, die de etappenlijn bedreigden. Talrijke detacheringen waren tot dekking dier lijn noodig. Ook in *Banjaluka* was de gezindheid der bevolking weinig bevredigend voor de Oostenrijkers, zoodat de aldaar achtergelaten G. M. *Sametz*, zich op het ernstigste voorbereidde; de overwinning bij *Jaice* had echter tijdelijk den moed der bevolking doen zakken.

Daar *Sametz* zijne bergbatterij naar de divisie had moeten zenden, verzocht hij nu toevoeging van geschut, en ontving de toezegging van versterking met een comp. vestingart., een halve batterij 8 cM. en twee munitiewagens uit *Alt-Gradiska*, onder bedekking van twee comp. inf., die den 13. Aug. van laatstgenoemde plaats zouden vertrekken.

Talrijke berichten constateerden oproerige bewegingen in de *Krajna*; *Sametz* nam zijne maatregelen om zich zoo goed mo-

gelijk in staat van tegenweer te stellen. Den 14. Aug. werd hij door eene 2000 à 3000 man sterke macht, onder aanvoering van *Hassan Beg Ćekić* uit *Sanskimost* aangevallen, welke macht later in *Banjaluca* door de bevolking zeker meer dan verdubbeld werd.

De zwakke Oostenrijksche voorposten moesten terugtrekken en de insurgenten drongen binnen de stad; het door twee Oostenrijksche comp. verdedigde kasteel werd daarop door hen beschoten. Een andere Oostenr. comp. welke hierop binnen de stad rukte, had een verbitterd straatgevecht te doorstaan, en werd onder groote verliezen gedwongen terugtegaan.

Sametz was door een en ander in een zeer neteligen toestand gekomen, toen eindelijk tot zijn geluk, de bovengenoemde versterking uit *Alt-Gradiska* aankwam, hoewel met de uiterste inspanning, zoodat het geschut waarvan de paarden door vermoeienis waren bezweken, door de manschappen naar het gevechtsweld werd getrokken. Na een zeer hevig gevecht gelukte het den Oostenrijkers de opstandelingen terug te dringen. De zwakke bezetting van het kasteel had zich gedurende dien tijd met de meeste dapperheid verdedigd, en dit behouden, waartoe alles wat slechts een geweer kon dragen, ook zieken en gemploijeerden, had meêgewerkt. Om 4 uur zagen de opstandelingen zich tot den terugtocht genoodzaakt.

Van de 1894 man, 65 ruiters en 4 stukken, die in 't vuur waren geweest, telden de Oostenrijkers 3 off. en 43 man gesneuveld, 5 off. en 112 man gewond en 8 man vermist.

Ook de opstandelingen, die naar *Bronzent-Madjan* terug waren getrokken, hadden groote verliezen geleden. Op den 15. en volgende dagen hadden nog kleine schermutselingen plaats, waarbij telkens verraderlijk uit de huizen werd gevuurd. Toen echter den 18. versterking was aangekomen, werd de stad weder door *Sametz* bezet, aan wiens energie, gevoegd bij de dapperheid zijner troepen, het gelukt was dat gewichtige punt voor de Oostenrijkers te behouden.

De communicatielijn der VII. inf.-div. werd sedert die gebeurtenissen bij *Banjaluca* niet meer verontrust.

De XX. inf.-div. moest na overgang der *Sava* over *Graduac*,

Gracanica en *Dubosnica*, den 5. of 6. te *Dolnja Tuzla* aankomen, de gewichtigste plaats van Oostelijk *Bosnië*, daarna het versterkte *Zvornik* bezetten, en door eene over *Vlasenica* gezonden colonne, de verbinding met *Sarajevo* verkrijgen. De etappenlijn zon aanvankelijk langs genoemden weg, na bezetting van *Dolnja Tuzla* echter over *Nova Brčka* worden ingericht.

Den 29. Juli rukte de voorhoede bij *Samac* over de *Save* en werd *Turksch-Samac* door haar bezet, den 30. door het gros daarheen gevolgd. Het slechte weer was ook hier hoogst na-deelig voor de troepen en de wegen werden nagenoeg onbruikbaar; hierdoor werd de volgende dag nog noodig voor het overbrengen van de reserven der divisie. Reeds vroeger deelden wij mede, dat de 39. inf.-brig. aan de XX. div. werd ontnomen, zoodat eigenlijk slechts de 40. inf.-brig. met de reserve en reserve-inrichtingen der divisie (Zie Bijlage IV) wordt bedoeld, als nu de XX. inf.-divisie wordt genoemd.

In twee echelons, het eerste de troepenafdeelingen, de stukken en de noodzakelijke voertuigen, totaal 8297 man, 1160 paarden, 24 stukken en 166 voertuigen, met 6212 man en 220 ruiters combattanten, en op een dagmarsch daarachter het tweede echelon met 1544 man, 1595 paarden en 664 voertuigen, waarvan slechts 468 man en 27 ruiters combattanten, als bedekking, rukte de XX. div. voornit naar het Zuiden.

De slechte wegen en voortdurende regen, waren oorzaak, dat hoewel de voorhoede den 1. Aug. reeds te 5 uur vm. op marsch ging, de troepen van het 1. echelon, eerst te 10 uur 's av. bij *Gradacac* aankwamen, hoewel de afstand slechts 22 K. M. is. Den volgenden dag kwam het eerste echelon, ten gevolge der onbruikbare wegen, na 10 uren te hebben gemar-cheerd, slechts in het 20 K. M. verder gelegen *Dobrovica* aan, terwijl het nog aan drie compagniën inf. gelukte, den marsch tot *Gracanica* voort te zetten; het tweede echelon bereikte *Gradacac*.

Verontrustend waren de berichten omtrent den opstand, en *Szapáry* voorzag dat hij weldra ernstigen tegenstand zou ondervinden, van de talrijke benden, die zich in het oosten van *Bosnië* onder *Ismail Beg* uit *Sarajevo* vereenigden. Die benden werden voornamelijk in het dal van de boven *Spreca* saamgetrokken.

Daar de divisie den 3. Aug. onmogelijk tot *Gračanica* kon komen, zond *Szűpáry* zijn chef van den staf met eene vrij groote versterking inf. en cav. daarheen.

Het gerucht der overvalling bij *Maglaj* op 3. Aug. had ook aan de *Spreča* moed geschonken aan de opstandelingen, zoodat Majoor *Seracsin* den 4. genoodzaakt was, den in *Gračanica* uitgebroken opstand door kracht van wapenen te onderdrukken, wat tot een kort maar verbitterd huizengevecht aanleiding gaf.

Om de treins te doen opsluiten, was *Szűpáry* met het gros den 4. bij *Dobrovica* gebleven, van waar hij den 5. Aug. naar *Gračanica* ging. Den 6. concentreerde hij hier zijn eerste echelon, dat door de slechte wegen en hoogst ongunstige weersgesteldheid, eene colonnelengte van 16 K. M. had aangenomen, terwijl het tweede echelon den 6. te *Dobrovica* aankwam.

Den 7. werd de marsch door het *Spreča*-dal naar het aan de *Jala* (rechter zijrivier der *Spreča*) gelegen *Dolnja Tuzla* voortgezet, met nog slechts 6 bataljons, 1 esk. en 3 batterijen, ter sterkte van 4866 man, 130 ruiters en 24 stukken; de overige troepen waren als etappentroepen of bedekking van den trein achterbleven. Over *Dubošnica* (bivak van 7 op 8 Aug.) marcheerende, kwam het in den middag van den 8. Aug. bij *Han Pirkovac* tot een kort voorhoedegevecht, waardoor de divisie om en bij die plaats het bivak betrok.

Op den 9. en 10. werd door haar hevig gestreden bij *Dolnja Tuzla*. Alle pogingen om in die plaats doortedringen bleken vergeefs, tegenover de groote overmacht onder *Muktia Effendi* die op de beide vleugels der Oostenrijkers offensief vooruitdrong.

Szűpáry vernam tevens dat de geheele *Posavina* in opstand gekomen, dat de heilige oorlog voor het geloof afgekondigd was, en het geheele volk de wapens opvatte, onder stoute aanvoerders als *Osman Beg*, *Bimbascchi* uit *Zcornik*, *Ibrahim Beg Pasic* uit *Gračanica*.

Aldus in het front tegengehouden, terwijl de terugtochtslijn van uit *Nova Brčka* ernstig werd bedreigd, zag *Szűpáry* zich in den namiddag van 10 Aug. gedwongen, bevelen te geven voor den terugtocht. Na een verlies van 12 officieren en ruim 200 man, dooden en gekwetsten, marcheerde de divisie nog

in den nacht van 10 op 11 Aug. naar *Dubosnica* terug; de achterhoede had nog door een nachtelijk gevecht den vijand tot staan moeten brengen. 's Morgens om 4 uur van den 11. Aug. kwam de divisie te *Dubosnica* aan, door den vijand steeds gevolgd, hoewel op een eerbiedigen afstand. In den loop van den dag hadden enkele schermutselingen met de achterhoede plaats; toen echter tusschen 4 en 5½ uur 's av. het gros naar *Gračanica* wilde teruggaan, viel de vijand met kracht aan, waardoor een deel van het gros zich nog tot het gevecht moest ontwikkelen. De vijand werd nu teruggedrongen en de terugmarsch kon daarna zonder gevecht worden voortgezet. In den loop van den morgen van 12 Aug. kwam de div. te *Gračanica*, waar *Szápáry* zoo lang mogelijk wilde verblijven. Den volgenden dag werd hij echter te 1 uur nam. door eene groote vijandelijke overmacht aangevallen; een uur daarna nam hij reeds het besluit alle reserve-inrichtingen en den trein naar *Doboj* terugteziehen, en terwijl hij zijne eigen operatielijn moest prijsgeven, althans die der VI. inf. div. te dekken, door eene te bezetten stelling bij *Doboj*.

Szápáry wist echter de groote overmacht des vijands den 13. nog ontzag inteboezemen en tot staan te brengen, hoewel dit hem weder 80 man kostte, en terwijl met de grootst mogelijke inspanning de zieken en gewonden, de trein en de reserve-inrichtingen gedurende den 13. en 14. naar *Doboj* werden gebracht (de laatste wagens kwamen hier eerst den 15. aan) rukte het gros der XX. div. in den vroegen morgen (te 5 uur) van den 14. naar *Doboj* waar het, onderweg opgehouden door een gedeelte der trein-colonne, eerst om 10 uren 's avonds het bivak betrok bij de brug, die aldaar inmiddels door de pioniers der VI. div., op last van *Philippović* over de *Bosna* was geslagen. Den 15. Aug. bezette de divisie, op den rechteroever der *Spreca* en der *Bosna* aldaar eene stelling, die door tirailleurloopgraven en batterijen versterkt, den Luit. Veldm. *Szápáry* in staat stelde, alle herhaalde aanvallen der opstandelingen, waarbij o. a. 3000 Arnauten onder *Mehemed Effendi*, *Mufti* van *Taslidza*, in eene rij van hardnekkige en goed gevoerde gevechten, (gedurende de eerste periode die op

15., 16. en 19. Aug.) afgeslaan, totdat later in de tweede periode van den veldtocht, de inmiddels aangekomen versterkingen den overgang tot het offensief op den 4. en 5. September 1878 aan de Oostenrijkers veroorloofden. (1)

Het te *Gradacac* vroeger achtergelaten detachement kon den last naar *Samac* terugtegaan, op den 14. Aug. nog gelukkig volbrengen, hoewel met aanhoudend gevecht. 's Middags om 3 uur uit *Gradacac* gegaan, kwam het etappedetachement 's nachts om 1 uur bij *Turksch-Samac* aan. Onder een hevig vuur werd het met de etappetroepen dezer laatste stad, door een pioniercomp. den 15. over de *Save* gebracht. De *Posavina* oostelijk van de *Bosna*, was met uitzondering van *Szápáry's* stelling bij *Doboj*, nu alzoó geheel door de Oostenrijkers ontruimd.

„*Trotz aller Tapferkeit, Ausdauer und Hingebung, hatte der Erfolg die Anstrengungen der XX. Division nicht gelohnt. Weniger glücklich als die übrigen Colonnen, hatte sie schon Errungenes aufgeben, und sich mit dem defensiven Theile ihrer Aufgabe, dem Schutze der Verbindungslinie der Haupt-Colonne begnügen müssen.*” Volkomen beamen wij deze woorden, maar tevens is de vraag geoorloofd, of het onttrekken der 39. inf.-brig. aan die divisie, niet als eene voorname oorzaak daarvan moet worden beschouwd, vooral met het oog op de veelomvattende taak van die divisie, in eene streek waaromtrent het officieele Oostenr. werk zelf getuigt:

(1) Al de hierbedoelde gevechten bij *Doboj*, worden genoemd naar de plaatsen of de streek, waarbij en waarin ze voornamelijk worden geleverd. In de eerste periode is het gevecht op 15 Aug. genoemd naar *Svetlica*, den 16. bij *Stanić*, den 19. bij *Doboj* zelf.

In de tweede periode hebben bij *Doboj* de volgende gevechten plaats:

Den 23., gevecht bij *Grabska* en *Stanić*, eveneens op den 26. en den 30. Aug. De gevechten op 4 Sept. bij *Doboj* worden geleverd in de *Tribova-Betajn planina* en in de *Paklanica planina*, de beide gebergten resp. ten N. en Z. van de *Spreca* nabij *Doboj* gelegen; het laatst bedoelde gevecht wordt ook genoemd naar de aldaar gelegen plaats *Lipac*.

Op 5 en 6 September werden ten slotte nog bij *Doboj* gevechten geleverd in de *Paklanica planina* en op den weg *Doboj-Maglaj*, het eerste genoemd naar *Potočani*, het tweede naar *Kosna*.

„Die Stimmung des muhammedanischen Theiles der Bevölkerung musste um so mehr in 's Gewicht fallen, als die Bekenner des Islam im Sandschak von Zvornik auch numerisch die Ueberlegenheit haben und durch Kriegslust und Tapferkeit im Lande sprichwörtlich bekannt sind. Ihr Fanatismus hatte durch die im letzten serbisch-türkischen Kriege gegen General Alimpic^c erfochtenen Erfolge neue Nahrung erhalten.“

Keeren wij ten slotte naar de hoofdc colonne terug, die wij den 13. Aug. bij Zenica hebben verlaten. „Ich war,“ zegt Philippovic^c in een zijner rapporten „trotz der misslichen Verhältnisse der XX. Truppen-Division im Spreca-Thale fest entschlossen, mir sowohl auf der Strasse über Kiseljak, sowie auf jener über Visoka, den Weg nach Sarajevo und zwar so rasch als möglich, zu öffnen. Der Entschluss war unzweifelhaft kühn, die Energie und Raschheit der Ausführung bürgten für den Erfolg. Waren die Insurgenten auf beiden Vorrückungslinien geschlagen, standen meine Colonnen überraschend vor Sarajevo, so war damit die Hauptstadt des Landes schon halb gefallen.“

In twee colonnes rukten de troepen den 14. Aug. vooruit, de hoofdc colonne met het hoofdkwartier van het korps, de 3^e berg-brig., de 39. inf.-brig. der VI. divisie, de 1^e berg-brig. der VII. div. (althans die afdeelingen welke aan de sterkte der VI. div. waren toegevoegd), 2 esk. huzaren, $\frac{1}{2}$ esk. ulanen, 4 zware en lichte batterijen, 2 comp. technische troepen, totaal $12\frac{1}{2}$ bataljons, 2 comp., $2\frac{1}{2}$ esk., 6 berg- en veldbatterijen met 40 stukken, zouden onder rechtstreeksch bevel van Philippovic^c langs den hoofdweg Busovaca—Kiseljak—Sarajevo vooruitgaan.

De tweede colonne, bestond uit de 1. en 2. berg-brig. der VI. div., 1 reserve-bergbatterij, 1 esk. huzaren, 1 comp. pioniers en $\frac{1}{4}$ lastdier-esk., totaal 7 batalj., 1 comp., 1 esk. en 3 bergbatterijen of 12 stukken en moest onder Lt. Veldm. v. Tegetthoff langs den ouden, thans zeer slechten weg van Prins Eugenius over Kakanj, Visoka en Vogosca, eveneens naar Sarajevo marcheeren. Bij die drie punten, zou zij respectievelijk door de dalen der Lasva, Lepenica en Bosna verbinding zoeken met de

hoofdcollonne in *Busovaca*, *Kiseljak* en *Blazuj* (nabij *Vrela-Bosna*).

De troepen der hoofdcollonne kwamen den 14. tusschen *Busovaca* en *Vitez* aan; de collonne v. *Tegetthoff*, welke dien dag nog bij *Zenica* bleef, moest toen reeds enkele schermutselingen met vijandelijke benden leveren. De 15. schoof *Philippovic* zijne troepen meer bijeen en splitste de hoofdmacht in drie collonnes, de Noordelijke en Zuidelijke flank- en de hoofd-collonne, ten einde den 16. in gevechtsorde vooruittegaan (gevechtsmarsch), den vijand omtetrekken met de beide vleugelcollonnes en in het front slechts een slepend gevecht, versterkt door veel artillerievuur, te leveren.

De collonne v. *Tegetthoff* den 15. in gevechtsorde vooruitgegaan, stiet bij *Kakanj* op vijandelijke afdeelingen, ter sterkte van ongeveer 1400 man, die op de hellingen van de beide oevers der *Bosna* stelling hadden genomen; het gelukte den Oostenrijkers eerst te 6 uur 's avonds haar uit die stellingen op de beide oevers te verdrijven, terwijl wegens de vermoeidheid der troepen van de vervolging afgezien en bij *Kakanj* het bivak betrokken werd.

Den 16. rukte de hoofdcollonne vooruit tot den aanval op de vijandelijke, in het front zeer sterke stelling bij *Han Bjelalovac*, door 5000 man en 6 stukken bezet; ook hier werden de opstandelingen met groot verlies teruggeslagen, terwijl de Oostenr. hoofdmacht met hare verschillende afdeelingen het bivak betrok bij *Fajnička Čupria*, het snijpunt der wegen naar *Kiseljak* en *Fajnička*. Op denzelfden dag leverde ook de collonne v. *Tegetthoff* bij *Kolotic* een voorhoede-gevecht, gedurende haren marsch van *Kakanj* naar *Visoka*. Ook hier werd de vijand tot den terugtocht genoodzaakt en daarna 8 K. M. ten N.W. van *Visoka*, bij *Mokranoga* het bivak betrokken. Den volgenden dag ging de collonne v. *Tegetthoff* naar *Visoka*, met een rechter en linker flankcollonne en eene in het centrum; de aldaar door de opstandelingen bezette stelling, waarin 3 à 4 stukken geschut, was weder zeer sterk in het front, terwijl de met overmacht optredende benden, den Oostenrijkschen linker vleugel trachtten te omvatten, en den rechter vleugel met een hevig geschut- en geweervuur overstelpten.

Om 12 uur rukten echter de Oostenrijkers over de geheele linie voorwaarts en een uur daarna was *Visoka* in hunne handen. — Zoowel bij *Han Bjelalovac* als bij *Visoka*, kwamen troepen der andere colonne op het gevechtsveld tot ondersteuning aan. De hoofdmacht ging om 8 uur, onder eene tropische hitte vooruit, waardoor zij, hoewel nergens tegenstand van den vijand ontmoetende, eerst om 10 uur 's avonds het bivak bereikte bij *Blaznj* (ten W. van en nabij *Vrela-Bosna*).

Hierom bepaalde *Philippovic* dat de hoofdcolonne den 18. bij *Blaznj* zou rusten, terwijl de colonne v. *Tegetthoff* dien dag tot *Seminovac* (ongeveer 5 K. M. ten N. W. van *Vogošća*) zou vooruitgaan, om op den 19. den aanval op *Sarajevo* gelijktijdig met de hoofdcolonne te verrichten.

V. *Tegetthoff* kreeg deze order echter niet voor den afmarsch, terwijl zijne vroegere instructiën hem nu van *Visoka* naar *Sarajevo* deden gaan. Om 3 uren v. m. afgemarcheerd kwam de colonne, waarbij sedert het gevecht van *Visoka* van de hoofdmacht een detachement onder G. M. *Müller* zich had aangesloten, te 7½ uur v. m. bij *Vogošća* en *Han Seminovac* aan. Om 9 uren werd verder naar *Sarajevo* gegaan; gedurende die beweging ontving v. *Tegetthoff* echter te 9½ uur de order van *Philippovic*, zoo even bedoeld. Daar alle afdeelingen reeds op marsch waren, besloot v. *Tegetthoff* tot bij *Han Kobila glava* ongeveer 4000 passen ten N. van *Sarajevo*, vooruit te gaan, om de aldaar gelegen sterke stelling, die niet door den vijand was bezet, te bereiken, wat te 10½ uur geschiedde.

Een intusschen aangekomen tweede order van *Philippovic* belette hem verder vooruit te rukken. Hierdoor bleef de voorhoede bij *Han Kobila glava*, het gros bij *Vogošća*. *Hafiz Pascha* de gouverneur van *Bosnië*, voor het gepeupel uit *Sarajevo* gevlucht, kwam in den namiddag in het hoofdkwartier *Vogošća* aan en werd onder geleide naar het hoofdkwartier van het korps gezonden te *Blaznj*.

Zoowel de hoofdmacht, als die onder v. *Tegetthoff* verdeelde zich tot den aanval bij *Sarajevo*, elk in twee colonnes en een reserve.

De hoofdmacht zond als uitersten rechtervleugel eene colonne

onder G. M. *Kaiffel*, die van *Vrela Bosna* op *Lukarica* zich aldaar noordelijk tegen *Sarajevo* wenden, en eene tweede colonne kol. v. *Villecz*, die in 't algemeen den straatweg *Vrela Bosna—Sarajevo* houden zou, gevolgd door de reserve (Lt Kol. v. *Schlutenberg*), die later eene zuidoostelijke richting moest nemen, om de verbinding der beide genoemde colonnes tot stand te brengen. De Lt. Veldm. v. *Tegelthoff* zond eene colonne onder den kolonel *Lemaic* op den uitersten linker vleugel, om van uit het Noorden, het geheel in het Oosten der stad gelegen oude kasteel aan te vallen en tevens den weg naar *Mokro* te bezetten, ten einde den verdediger den terugtocht daarheen te beletten. Eene tweede colonne onder G. M. *Müller* (zie hierboven) zou zich achter de *Ilan Kobilja glava* vereenigen, terwijl een bataljon inf. op den *Humberg*, het verband met de in het dal der *Miljacka* vooruitrukkende hoofdcolonne moest verkrijgen.

Op deze wijze geschiedde de aanval op *Sarajevo* den 19. Aug. Hardnekkig werd hare verdediging door de opstandelingen gevoerd, zoodat hoewel de aanval reeds in het vroege morgenuur begon, deze na 4 uren gevecht, omstreeks 10 uur v.m., in het Noorden en N. O. in een staand vuurgevecht was ontwaard, terwijl de kol. *Lemaic*, tot 400 à 500 passen van den ringmuur van het kasteel was genaderd. Munitiegebrek schijnt hiervan het gevolg te zijn geweest; de signaalafdeelingen welke zoovele uitmuntende diensten in dezen veldtocht hebben bewezen, deden dat gebrek spoedig kennen, waardoor terstond patrooncaissons konden gezonden worden, tot aanvulling der munitie bij de troepen.

Nadat ook de beide colonnes der hoofdmacht waren genaderd, was *Sarajevo* behalve in het Oosten geheel ingesloten, terwijl 52 berg- en veldstukken een concentrisch vuur op de stad richtten, waarvan 24 veld- en 16 stukken berggeschut onophoudelijk het kasteel beschoten. Door het artillerievuur voorbereid, werd de storm eveneens concentrisch op *Sarajevo* uitgevoerd, waardoor de enceinte in handen der Oostenrijkers viel. Een verbitterd en bloedig straten- en huizengevecht, waaraan ook vele vrouwen deelnamen, volgde hierop, dat ook aan de Oostenrijkers vele offers kostte; echter was om 1 uur de hoofdstad bijna geheel in hunne handen, terwijl om half drie het

vuur op het geheele gevechtsveld tot zwijgen was gekomen. Een groot gedeelte der opstandelingen vluchtte in de richting naar *Pale*; de weg daarheen had niet tijdig genoeg door de Oostenrijksche colonne *Kaißel* waaraan dit was opgedragen, bezet kunnen worden, wegens het zeer moeielijk begaanbare terrein. Vele opstandelingen hadden de wapens weggeworpen of verborgen en bleven te *Sarajevo*. — Om 4 uur werd de Oostenrijksche vlag met den keizerlijken dubbelen adelaar op de citadel geheschen en een uur daarna trok de veldtuigmeester *von Philippovic* met zijn staf binnen *Sarajevo*, waar hij in 't algemeen door de Christelijke bevolking feestelijk werd ontvangen. 600 gevangenen, 30 stukken geschut en een groote munitievoorraad vielen den Oostenrijkers in handen, die ongeveer 13000 man en 52 stukken sterk, de stad op een 5 á 6000 man sterken verdediger hadden vermeesterd, met een verlies van 12 officieren, 360 man gesneuveld of gewond.

Twintig dagen na het overschrijden der grens waren de troepen der hoofdcolonne in 't bezit der hoofdstad van *Bosnië*, waarmede de eerste periode van den veldtocht wordt afgesloten.

Gaat men de afgelegde marschen na, in een van wegen verstoken bergland zonder hulpbronnen, onder eene tropische hitte of onder aanhoudende hevige regens, gevoegd bij de ontberingen, die men door de bezwaren aan den toevoer van de verpleging verbonden, moest doorstaan, bij de gestadige werkzaamheden aan de communicatiën en de bijna steeds voortdurende worstelingen met de natuur en den vijand, dan kunnen de Oostenrijkers met recht trotsch zijn op hunne operatiën in de eerste periode van dezen veldtocht. In 20 dagen werd door de hoofdcolonne 254,5 K. M. afgelegd, bijna 13 K. M. daags, terwijl zij 9 gevechten moest leveren.

Door de vermeestering van *Sarajevo* was niet alleen de nederlaag der opstandelingen, maar ook de moreele invloed op den opstand zeer groot. De Oostenrijksche troepen waren tot in het hart des lands doorgedrongen en hadden daarmede tevens het brandpunt van den opstand in hun macht.

Het reeds vergevorderde uur, noopt mij tot een kort résumé der beschouwingen over deze periode van den veldtocht.

Omtrent de voorbereiding en inleiding, hebben wij reeds enkele opmerkingen meêgedeeld. Slechts noode werd het reeds den 9. Maart door de Oostenrijksche regeering gevraagde supplementaire crediet van 60 millioen florijnen voor de militaire voorbereidingen toegestaan, onder zeer beperkende bepalingen, zoodat de regeering daarover niet mocht beschikken zonder nadere goedkeuring der volksvertegenwoordigingen. Den 28. Mei werd Andrassy op zijn verzoek vergunning verleend om slechts over een gedeelte van het voorloopig toegestane crediet te beschikken. Finantiëele, maar ook vooral politieke beweegredenen waren hiervan de oorzaak; vooral de Hongaren waren zeer sterk tegen de bezetting gekant en de Hongaarsche delegatiën waren veeleer gezind ten gunste van Turkije, dan voor de Oostenrijksche plannen.

Natuurlijk moesten voorbereiding en inleiding hieronder schade lijden en zien wij hiertoe maatregelen nemen, die onvoldoende bleken te zijn om het doel te bereiken.

Bovendien was de Oostenrijksche regeering zeer optimistisch, omtrent de gezindheid der bevolking van *Bosnië* niet alleen, maar ook die der Turksche regeering.

Het zeer belangrijke en merkwaardige geschrift van den Oostenrijkschen kapitein, G. Ratzenhofer: „*Zur Beleuchtung der Occupation Bosniens und der Hercegovina*,” doet dit zeer duidelijk uitkomen. Reeds de houding der Turksche gevolmachtigden te Berlijn, gaf eene vingerwijzing dat Turkije den afstand dier landen niet goedkeurde. Omdat het binnenrukken der Oostenrijkers te voorzien was, werden dan ook reeds in den winter 1877/78, door Turkije groote hoeveelheden geweren en munitie in beide landen gebracht.

Unserseits ein Optimismus,” zegt Ratzenhofer „*genährt durch den Wunsch, bei dem vorherrschend unbeliebten Unternehmen keine Schwierigkeiten zu zeigen, postcipirte die einstige Stimmung in jenen Ländern, und rechnete, wenn auch auf keine ganz friedliche Durchführung der Occupation, so doch nur auf einen leicht zu bewältigenden Widerstand.*” De zachtziinnige en vredelievende instructiën aan *Philippovic* en zijne zeer schoone proclamatie, getuigen voor dit optimisme. Ratzenhofer zegt ergens: „*Von einer*
1879/80. 31

Duldsamkeit fremder Religionen, von einer Achtung des Besitzes und der Sitte vermochten sich die Landesbewohner keine Vorstellung zu machen, und unser Manifest blieb natürlich, wie alles Geschriebene im Orient, wirkungslos." Naar onze meening, bevatten deze woorden veel waarheid, en toonden de Mahomedanen zich bovendien zeer weinig dankbaar en erkentelijk voor de hoogst humane behandeling der gevangenen door de Oostenrijkers, terwijl zeer vele opstandelingen streden om te rooven en te plunderen en naar het geweer grepen om een paar laarzen of een kleedingstuk van een gedooden soldaat meester te worden.

Opvallend is dan ook de wijze van handelen der Oostenrijkers in de eerste en tweede periode van den veldtocht. De aanhaling van een paar volzinnen uit het zooeven genoemde geschrift, moge hiervoor tot bewijs strekken.

In een der belangrijkste en grootste gevechten van den geheelen veldtocht, was het den Oostenrijkers gelukt den 21. Sept. bij *Senkovic' Bandin (Odziak)* in het *Romanja-planina*, geheel in den rug te komen van de stelling der opstandelingen. Omtrent het einde van dit gevecht, zegt *Ratzenhofer*: „*An der rechten Colonne in wilder Flucht vorbeieilend, streckten unsere Kugeln Hunderte der Flüchtigen zu Boden. Die Lage der Insurgenten war eine verzweifelte, doch wurden keine Gefangenen gemacht.* Es war dies die natürliche Gegenschwankung zu der übertriebenen Milde im ersten Theile der Occupation, wo die Gefangenen nicht nur mit einer ängstlichen Sorgfalt behandelt, sondern bei einzelnen Colonnen nach einer väterlichen Belehrung entlassen wurden, was die Insurgenten dankend annahmen, um des andern Tages auf ihre Wohlthäter wieder zu schiessen. *Dies und die grausame Behandlung unserer Verwundeten brachten mit sich, das im zweiten Theile der Occupation nur selten Gefangene gemacht wurden, ohne diese Erscheinung auf etwas Anderes als auf den übereinstimmenden Vergeltungstrieb der Truppen zurückführen zu können.*"

Omtrent het laatste gevecht van den geheelen veldtocht, dat bij *Peci* (gelegen in de N.W.punt van *Bosnië* op de grens van *Croatië*) op den 6. en 7. October werd geleverd, zegt hij

voorts: „Die Hartnäckigkeit dieser Insurgenten nöthigte zur äussersten Strenge; die mit Waffen ergriffenen Insurgenten wurden erschossen, und Häuser, wo sich die Bewohner nicht bei ihrer friedlichen Beschäftigung fanden, verbrannt. Auf diese Massregel hin erfolgte in den übrigen Theilen der Krajna die plötzliche Rückkehr aller Insurgenten zum heimatlichen Herd; jeder Ort liess den einziehenden Truppen unter Loyalitäts-Bezeugungen die Waffen gesammelt überreichen. Es zeigte sich, wie rechtzeitige Strenge nicht nur das richtige militärische, sondern auch humanste Mittel ist, weil hiedurch zukünftiges Unglück für beide Theile unterdrückt wird; und um die Verhinderung des allgemeinen Jammers handelt es sich und nicht um eine falsche Menschlichkeit, welche jenom stets die Wege ebnet.“

Met deze woorden van *Ratzenhofer* besluit ik heden avond M. HH., hoe gaarne ik nog langer bij strategische en tactische beschouwingen en details van dezen zoo merkwaardigen veldtocht zou willen vertoeven. Moge het mij gelukt zijn, Uwe belangstelling te hebben opgewekt, en mogen enkele mijner kameraden zich door mijne voordracht van heden avond aangespoord voelen, tot de studie van dezen veldtocht, die naar het mij voorkomt ook voor ons officieren van het Nederlandsch leger, maar vooral voor die van het Nederlandsch-Indische leger zeer leerrijk is.

De Voorzitter. Namens de vergadering zeg ik den geachten spreker dank voor zijne meesterlijke lezing, die getuigt van grondige studie van een zeer belangrijken, tot dusver te weinig bekenden veldtocht. De vergadering zal zich gelukkig achten den spreker meermalen te hooren en houdt zich daarvoor bij hem aanbevelen.

Ik geloof dat het geen zaak is thans een discussie over het gesprokene te beginnen, ten eerste omdat het uur reeds verstreken is, en ten tweede omdat het onderwerp een grondige studie eischt om er over te kunnen discuteeren. Wanneer de vergadering het hiermede eens is, dan stel ik voor de discussie tot een volgende vergadering uit te stellen.

Deze vergadering is tevens de laatste van dit winterseizoen en was zeker niet een van de onbelangrijkste. Ik hoop dat wij in het volgend jaar weder even gelukkig mogen zijn als dit jaar.

Wanneer geen der heeren iets heeft voor te stellen, dan sluit ik de vergadering met dankbetuiging aan de aanwezigen voor hunne tegenwoordigheid.

De Secretaris,

A. L. W. SEYFFARDT.

Bijlage I.

ORDRE DE BATAILLE

Commandant: Veldtuigmeester JOSEPH FREHRT. VO.

Commandant der Artillerie: Kolonel E. FRANK van het 12e Reg. Artillerie

TROEPENAFDEELINGEN.				Bataljons.	Compagnien.	Eskadrons.	Stukken geschut.
LEGERKORPS - COMMANDO.							
RICHTSTREEKS ONDER HET LEGERKORPS-COMMANDO.	13e Cav. Brig.	Kol. FREHRT VON SCOTTI v. h. 11e Reg. Huzaren. Off. v. d. Gen. Staf toe- gev. Kapt. A. REDLICH.	Brigade-commando. 1ste Divisie van het Ulanen-Reg. GRAAF WALLMODEN N°. 5. *			3	
	Korps-Artillerie.		Batterij-Divisie III/XII met de zware batterijen 7/XII en 9/XII. Batterij-Divisie IV/XII met de lichte batterijen 10/XII en 11/XII.				16 16
	Van het 2e Reg. Genle.		Staf v. h. 3e Bat. ; 10e en 11e veldcompagnie.		2		
	Van het 5e Pioneer-Bataljon.		Staf, 19e en 20e veld-comp. ; Geredschaps-reserve en 4 bespannen oorlogsbruggen- equipages. **		2		
	Veld-spoorweg-afdeelingen N°. V, X, XV.						
RESERVE-INRICHTINGEN VAN HET LEGERKORPS.	Ie Linie.		Korps-munitiepark. Schansgereedschaps-colonne N°. 13. Voerwezen-Res.-Eskadr. N°. 48. Verplegings-colonne N°. 60. Staf en 1 comp. van het 6e Bat. van het 79e Reg. Inf. Esks.-commando en 1 pel. v. h. Res.-Esk. v. h. 5e Reg. Ulanen.	$\frac{1}{4}$		$\frac{1}{4}$	
	IIe Linie.		Veld-verplegings-magazijn N°. VI. 1 comp. van het 6e Bat. van het 79e Reg. Inf. Esks.-commando en 2 pels. v. h. Res. Esk. v. h. 7e Reg. Huzaren. Veldhospital. N°. XV, XVI, XXXVI. Depôt voor zieke paarden N°. XIII. Reserve-bakkerij N°. 1. Geneeskundige-treinen N°. I, II. Scheeps-ambulancen N°. I, II, III, IV.	$\frac{1}{4}$		$\frac{3}{4}$	
	TOTAAL			$\frac{1}{4}$	4	$3\frac{3}{4}$	32
	Hierbij do		Vlc	$14\frac{1}{4}$	2	$4\frac{1}{4}$	16
			VIIc	$14\frac{1}{4}$	2	$3\frac{1}{4}$	16
			XXc	$14\frac{1}{4}$	1	$2\frac{1}{4}$	24
	TOTALE STERKTE VAN HET 13e LEGERKORPS			$43\frac{1}{4}$	9	$13\frac{3}{4}$	88

* De overige afdeelingen der Brigade waren bij de infanterie-divisiën ingedeeld.

** Bespannen door deelen van het voerwezen-reserve-eskadron N°. 42.

VAN HET 13^e LEGERKORPS.

PHILIPPOVIC; Chef van den Gen. Staf: Kolonel L. POPP;

rie; Chef der Genie: Luit.-Kolonel H. NEMETSCHER van het 2^e Reg. Genie.

Oorlogsbruggen- equipages.	DISLOCATIE IN VREDESTIJD OF GEVESTIGD TE:	
	DISLOCATIE NA DEN VOLTOOIDEN STRATEGISCHEN OPMARSH.	
	Agram.	Brod.
	Sissek.	Brod, Petrovoselo, Vrhova.
	Görz en Lalbach.	Nova-Kapela, Batrlina.
	Lalbach.	Luzane, Orlovac.
	Krems.	Brod.
4	Pettau.	Staf, 19 ^e veld-comp. met de oorlogsbruggen-equipages 37 en 38 bij Brod; 20 ^e veld-comp. met de oorlogsbruggen-equipages 39 en 40 bij Alt-Gradiska.
	Pettau en Olmütz.	Sissek.
	Lalbach.	Bilibrig.
	Brod.	
	Karlstadt.	
	Agram.	Brod.
	Otočac.	
	Essegg.	
	Graz.	1/2 Essegg, 1/2 Sissek (later naar Brod en Alt-Gradiska).
	Otočac.	
	Fünfkirchen.	Essegg, Sissek, Brod, Alt-Gradiska.
	Agram, Graz, Lalbach.	XV Brod, 1/3 XVI Sissek, 1/3 XVI Alt-Gradiska, XXXVI Essegg.
	Karlstadt.	Djakovo (Djakovar).
		Brod en Alt-Gradiska.
	Weenen.	
4	Met de normale sterkte van 5236 man en 1822 paarden.	
zie Bijlage	2	Met de normale sterkte van 16602 man en 2054 paarden.
	3	Met de normale sterkte van 17724 man en 3178 paarden.
	4	Met de normale sterkte van 16071 man en 2989 paarden.
4	Met de normale sterkte van 55633 man en 10043 paarden.	

Bijlage II.

ORDRE DE BATAILLE DER

(Met gemengde

Commandant: Luit.-Veldmaarschalk CARL VON TEGETTHOFF;

Commandant der Divisie-Artillerie

TROEPENAFDEELINGEN.			Bataljons.	Compagnien.
DIVISIE-COMMANDO.				
Berg-Brigade No.	1.	Kolonl. C. v. POLZ, v. h. 52. Reg. Infanterie; Off. v. d. Gen. Staf toegev. Kapitein E. SANDMANN.	Brigade-Commando.	
			Veld-Jager-Bat. No. 27.	1
			Linie-Infanterie-Regiment No. 52.	3
	2.	Kolonel G. LEMAIC van het 6e Reg. Infanterie; Off. v. d. Gen. Staf toegevoegd 1e Luit. F. ASVILLE.	Berg-Batterij 3/I.	
			Brigade-Commando.	
			Veld-Jager-Bat. No. 9.	1
	3.	Generaal-Majoor E. MÜLLER; Off. v. d. Gen. Staf toegev. 1e Luit. A. SCHÜSSLER.	Otocauer Linie-Inf.-Reg. Graaf Jellacic No. 79.	3
			Berg-Batterij 4/I.	
			Brigade-Commando.	
			Res.-Inf.-Reg. Freih. v. MAROICIC, No. 7.	2
			Res.-Inf.-Reg. Koning v. België, No. 27.	2
			Res.-Inf.-Reg. Ridder v. HARTUNG, No. 47.	2
		Berg-Batterij 4/XII.		
Reserve der divisie.	Huzaren-Regiment Prinz CARL v. PREUSSEN No. 7.		Regts.- en 2e Divisie-staf met het 3e, 4e, 5e en 6e eskadron.	
	4e Comp. van het Genie-Regt. No. 2.			1
	Pionier-Res.-Comp. No. 5.			1
	Berg-Batterij 1/IV.			
Reserve-inrichtingen der divisie.	der Berg-divisie.	Geneeskundige inrichting No. 6.		
		Munitiepark.		
	Voerwezen-lastdier-eskadron.	No. 1.		
		No. 2. *		
	Verplegings-colonne No. 6.			
	Staatroepen.	1 comp. v. h. 6e Bat. v. h. Inf.-Regt. No. 79.		$\frac{1}{4}$
1 peloton v. h. Res.-esk. v. h. Ulanen-Reg. No. 5.				
TOTAAL DER DIVISIE				14 $\frac{1}{4}$ 2

* Werd nog vóór het binnenuitrukken in Bosnië aan de XXe Infanterie-divisie toegevoegd, zoodat de VIe Infanterie-divisie aan transportmiddelen beschikte over: 458 man, 170 rijpaarden, 296 lastdieren aan het militaire voerwezen-korps, en 608 lastdieren, 488 trekpaarden uit de landstreek bijeengebracht.

VI. INFANTERIE-DIVISIE.

berg-uitrusting.)

Chef v/d. Gen. Staf.: Majoor E. R. VON GUTTENBERG;

Majoor A. WILDMANN, v/h. 1e Reg. Art.

Eskadrons.	Stukken geschut.	DISLOCATIE IN VREDES- TIJD OF GEVESTIGD TE:	Komen op de operatie-basis aan	DISLOCATIE NA DEN VOLTOOIDEN STRATEGISCHEN OPMARSCH.
		Graz.	Tusschen 12 en 24 Juli 1878.	Brod.
		Bruck a. M.		
		Graz.		Varos, G. D. Yrba, Slatinj, Podvinj.
	4	Budapest.		Podvinj.
		Graz.		
		Klagenfurt.		Slatinik.
		Graz.		Stupnik, Orlovac, Radovanje.
	4	Budapest.		Orlovac.
		Graz.		Trnjanl.
		Klagenfurt.		
		Graz.		Gardn.
		Marburg.		Staro- en Novo-Topolje.
	4	Essegg.		Trnjanl.
4		toegevoegd van de 13e Cav.-Brigade.		Podvinj en omtrek.
		Krems.		
		Pettau.		Brod.
	4	Weenen.		Bukovje.
		Graz.		Trnjanl.
		Lalbach.		
		Mareln.		Djakovo (Djakovar).
		Graz.		
		Otocac.		Brod.
		Essegg.		
4 1/4	16	Met de normale sterkte van 16602 man en 2054 paarden.		

Bijlage III.

ORDRE DE BATAILLE DER

(Met normale

Commandant: Luit.-Veldmaarschalk WILHELM HERTOG v. WÜRTTEMBERG;

Commandant der Divisie-Artillerie: Majoor

TROEPENAFDEELINGEN.			Bataljons.	Compagniën.	Eskadrons.	
DIVISIE - COMMANDO.						
Berg-Brigade N ^o .	1.	Brigade-Commando.				
		Kolonel F. v. VILLECZ van het 46e Reg. Inf ; Off. v. d. Gen. Staf toegev. 1e Luit. A. RESCH.	4e Bat. van het Inf. Reg. FREIH. VON WEBER N ^o . 22.	1		
			Linie-Inf.-Reg. HERTOG VON SACHSEN-MEININGEN N ^o . 46.	3		
		Berg-batterij N ^o . 3/XII.				
	2.	Brigade-Commando.				
		Gen.-Maj. AARTSHERTOG JOHANN SALVATOR ; Off. v. d. Gen. Staf toegev. 1e Luit. M. v. VERSBACH.	Veld-Jager-Bat. N ^o . 10.	1		
			Linie-Inf.-Reg. FREIH. VON KUHN N ^o . 17.	3		
		Berg-batterij 1/X.				
	3.	Brigade-Commando.				
Gen.-Majoor A. SAMETZ ; Off. v. d. Gen. Staf toegev. 1e Luit. A. v. STERLINI.		Linie-Inf.-Reg. FREIH. VON WEBER N ^o . 22.	3			
		Linie-Inf.-Reg. AARTSH. LEOPOLD N ^o . 53.	3			
	Berg-batterij 2/X.					
RESERVE DER DIVISIE.	Ulanen Reg. GRAAF WALLMODEN N ^o . 5.	Regiments-staf en 2e Divisie.			3	
	3e Compagnie van het Genie-Regiment N ^o . 2.			1		
	17e Compagnie van het Pionier-Regiment.			1		
	Berg-batterij 1/III.					
RESERVE-INRICHTINGEN DER DIVISIE.	der Berg-divisie.	Geneeskundige inrichting N ^o . 7.				
		Munitiepark.				
	Voerwezen-lastdier- eskadron.	N ^o . 5.				
		N ^o . 6.				
		N ^o . 8.				
		Verplegings-colonne N ^o . 7.				
	Staatroepen.	1 Comp. van het 6e Bataljon van het Infanterie-Regiment N ^o . 79.	$\frac{1}{4}$			
	1 peloton van het Reserve-eskadron van het Ulanen-Regiment N ^o . 5.			$\frac{1}{4}$		
TOTAAL DER DIVISIE			14 $\frac{1}{4}$	2	3 $\frac{1}{4}$	

VIIe INFANTERIE-DIVISIE.

berg-uitrusting.)

Chef van den Gen. Staf: Luit.-Kolonel E. ALBORI.

W. BROSCHEK van het 6e Reg. Artillerie.

Stukken geschut.	DISLOCATIE IN VREDESTIGD OF GEVESTIGD TE :	KOMEN OP DE OPERATIE- BASIS AAN	DISLOCATIE NA DEN VOLTOOIDEN STRATEGISCHEN OPMARSH.
	Triest.	Tusschen 13 en 24 Juli 1878.	Alt-Gradiska.
			Kostajnlca.
			Ober-Hrastovac, Majur.
			Kostajnlca ; in Dror, Divuša, Dubica elk een half bataljon.
4	Karlstadt.		Kostajnlca.
	Triest.		Neu-Gradiska.
	Capo d'Istria.		Maslc, Kovačevac.
	Triest.		Bogičevcl, Trnava, Medari.
4	Weenen.		Maslc.
	Görz.		Alt-Gradiska.
	Laiibach.		Alt-Gradiska, Dubovac, Vrbovljant ; in Okučani en Bodegraj elk een half bataljon.
4	Weenen.		Ladjevac, Borovac, Raic, Rozdanc, Jazavica.
	toegevoegd van de 13e Cav. Brigade.		Nova-Varos (bij Alt-Gradiska).
	Krems.		Alt- en Neu-Gradiska, Umelc.
	Pettau.		Alt-Gradiska.
4	Weenen.		Nova- en D.-Varos.
	Triest.		$\frac{2}{3}$ in Alt-Gradiska, $\frac{1}{3}$ in Kostajnlca.
	Karlstadt.		$\frac{1}{3}$ Sunja, $\frac{2}{3}$ Novska.
	Agram.		Novska.
	Budapest.		Neu-Gradiska.
	Karlsburg.	Kostajnlca.	
	Triest.	$\frac{1}{3}$ Kostajnlca, $\frac{2}{3}$ Alt-Gradiska.	
	Otocac.	Alt-Gradiska.	
	Essegg.		
16	Met de normale sterkte van 17724 man en 3178 paarden.		

Bijlage IV.

ORDRE DE BATAILLE DER

(Met normale

Commandant: Luit.-Veldmaarschalk Graaf LADISLAUS SZÁPÁRY;

Commandant der Divisie-Artillerie Majoor

TROEPENAFDEELINGEN.				Bataljons.	Compagnien.
DIVISIE-COMMANDO.					
Infanterie-Brigade No.	39.	Gen.-Maj. E. KAIPFEL; Offic. v. d. Gen. Staf toegev. Kapt. V. VOETTER.	Brigade-Commando.		
			Veld-Jager-Batt. No. 31.	1	
			Linie-Inf.-Regt. Freih. v. MOLLINARY No. 38.	3	
			Res.-Inf.-Regt. Graaf CORONINI, No. 6.	2	
	40.	Kolonel G. VON DÉESY van het 38e Regt. Infanterie; Offic. van den Gen. Staf toegev. 1e Luit. E. VON FRIEDBERG.	Brigade-Commando.		
			Linie-Infanterie-Regt. Grootvorst ALEXIS No. 39.	3	
			Linie-Infanterie-Regt. ALEX. CZESAREWITSCH No. 61.	3	
			Res.-Regt. FRANZ Freih. v. PHILIPPOVIC No. 70.	2	
	Reserve der divisie.	Batterij-divisie No. 11/XII met de zware batterijen No. 4/XII, 5/XII en 6/XII.			
		Huzaren-Regt. Prinz CARL VON PREUSSEN No. 7.	1e Divisie-staf met het 1e en 2e eskadron.		
2e Compagnie van het Genie-Regiment No. 2.			1		
Reserve-inrichtingen der divisie.	Geneeskundige inrichting No. 20.				
	Munitiepark der divisie.				
	Verplegings-colonne No. 20.				
	Voerwezen-veldeskadron No. 34. *				
	Staftroepen.	Staftcomp. v. h. Inf. Reg. No. 6.		1	
		1 pel. v. h. res. esk. v. h. Huz. reg. No. 7			
TOTAAL DER DIVISIE				14½	1

* Vóór het binnenrukken in Bosnië werd aan de divisie voor den transportdienst, het te Djakovo zijnde lastdier-eskadron No. 2 toegevoegd, ter sterkte van 85 man, 14 rijpaarden, 76 lastdieren en 18 tweespan-wagens uit de landstreek bijeengebracht.

XXe INFANTERIE-DIVISIE.

uitrusting te veldc.)

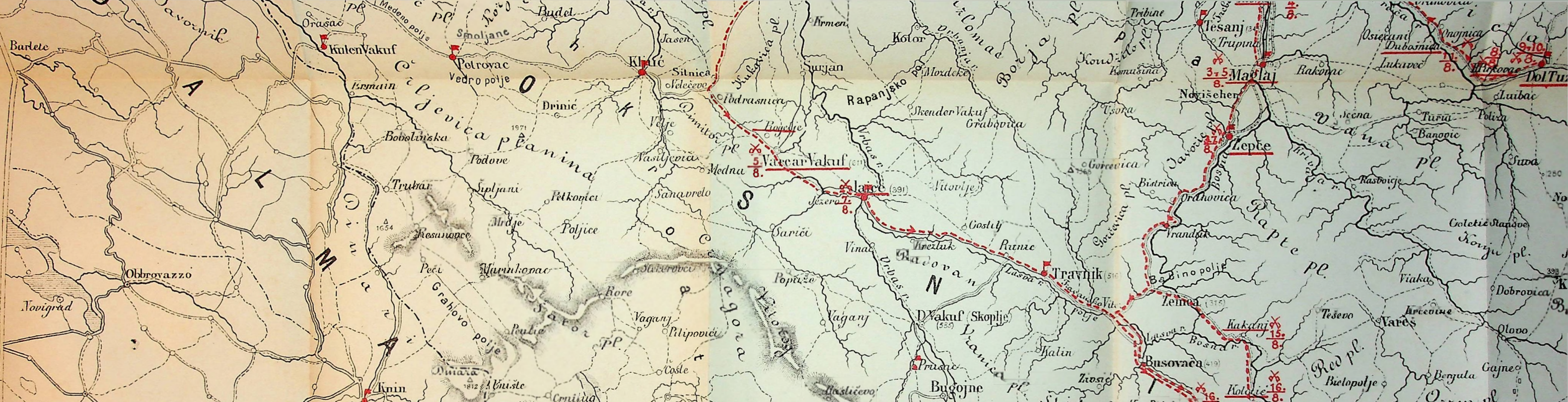
Chef van den Generalen Staf: Majoor TH. SERACSIN;

L. SOKOLL v/h. 12e Reg. Artillerie.

Eskadrons.	Stukken geschut.	DISLOCATIE IN VREDES- TIJD OF GEVESTIGD TE :	Komen op de operatie-basis aan	DISLOCATIE NA DEN VOLTOOIDEN STRATEGISCHEN OPMARSCH.
		Essegg.	Tusschen 20 en 25 Juli 1878.	Samac.
		Peterwardeln.		Strizivojna.
		Piskorovec.		Piskorovec.
		Vinkovci en omtrek.		Strizivojna, Budrovec.
		Neusatz.		Starci en Novi Mikanovci.
		Essegg.		Samac.
		Essegg, Brod, Alt- Gradska.		Vel. Mal. Kopanica, Gundinci, Beravci.
		Peterwardeln, Mitrovitz, Semlin.		Cerna, Gradiste.
		Peterwardeln.		Babinagreda, Samac.
	24	Vinkovci en Vukovar.		Sikirevci, Gundinci.
2		toegevoegd van de 13e Ca- valerie-Brigade.		Babinagreda en omtrek.
		Krems.		Samac.
		Budapest.		$\frac{1}{2}$ Piskorovec, $\frac{1}{2}$ Sikirevci.
		Lalbach.		Gundinci.
		Budapest.		$\frac{1}{2}$ Babinagreda, $\frac{1}{2}$ Strizivojna.
		Budapest.		Samac, Babinagreda, Strizivojna.
		Neusatz.		Samac.
$\frac{1}{4}$		Fünfkirchen.		
2 $\frac{1}{2}$	24	Met de normale sterkte van 16071 man en 2989 paarden.		

Strategische overzichts-kaart van BOSNIE

Schaal 1:600,000

0 3 6 9 12 15 18 21 24 27 30 Kilometers

Lijn der grootste hoogten van den hooftrug der Dinarische Alpen, als grens der operatievelden in Bosnie en de Herzegovina.
 Operationen der eerste periode. Vestingen, citadelleten, oude sloten en kasteelen. Dinosaurische ruïnes van het 12de eeuwse tijdperk. In exploitatie. In bouw.
 1812 Hoogte der bergtoppen in Meters (515) enz. bij de namen der plaatsen, naar hoogte in Meters.
 Verklaring van eenige verkortingen en vreemde namen.
 Zuidslavisch.

Bl.	Bili	Wü.	Lavor of Vido	Bron.	Vascon. Hoogduits.
Blato	Birto	Mörus	Jez.	Meer	V. Vih. Spits
B.	Birdo	Berg	Bamen	Seen	alsfransch. J
Br.	Brig	Wachtel	Biranta	Wachthuis	
c. alsduitsch hard	Isch.	Toren	Bula	Blein	
c. alsduitsch racht	Isch.	Brig	M.	Mali	
c.	Wachtel	Wachtuis	Mst.	Kwi.	
C.	Crni	Wachtel	N.	Planina	
D.	Dobro	Wachtel	Pl.	Planje	
De.vog.Grand	Stet.	Wachtel	R.	Planje	
c. alsduitsch	je	Wachtel	R.	Planje	
G.	Gora	Wachtel	S.	Planje	
G.	Gorje	Wachtel	Sr.	Planje	
H.	Han	Wachtel	T.	Planje	

